

Emman kirja surusta

Realistisesti kuolemaa käsittelevä lastenkirja

Sosiaalialan koulutusohjelma,
sosionomi
Opinnäytetyö
31.10.2006

Eeva Piha
Tanja Saukonoja
Noora Virolainen

Koulutusohjelma		Suuntautumisvaihtoehto	
Sosiaaliala		Sosionomi (AMK)	
Tekijä/Tekijät			
Eeva Piha, Tanja Saukonoja, Noora Virolainen			
Työn nimi			
Emman kirja surusta- realistisesti kuolemaa käsittelevä lastenkirja			
Työn laji		Aika	Sivumäärä
Opinnäytetyö		Syksy 2006	37 + 1 liite
TIIVISTELMÄ			
<p>Teimme opinnäytetyönämme realistisesti kuolemaa käsittelevän lastenkirjan. Kirjamme kohderyhmänä ovat pääasiassa 4-8-vuotiaat lapset ja sen tarkoituksena on auttaa sosiaalialan ammattilaisia, lasten vanhempia ja läheisiä käsittelemään kuolemaan liittyviä asioita yhdessä lasten kanssa. Opinnäytetyöprosessimme alkuvaiheessa keväällä 2004 surua ja kuolemaa käsittelevä lastenkirjallisuus ja niiden puutteellisuus oli näkyvästi esillä mediassa. Opinnäytetyömme taustaksi luimme aiheeseen liittyvää kirjallisuutta, joka vahvisti myös mediassa todetun tarpeen realistisesti kuolemaa käsittelevistä lastenkirjoista.</p> <p>Kirjamme Emman kirja surusta kertoo Emman ja hänen perheensä elämästä Saara-siskon kuoleman jälkeen. Kirjan jokainen kappale on rakennettu kuoleman käsittelyn kannalta oleellisen asian ympärille. Kirjassa tuodaan esille erilaiset reagoitavat kuolemaan, kuolemaan ja suruun liittyvät tunteet, selviytymiskeinot sekä pienille lapsille tyypillinen maaginen ajattelu. Kirjan lopussa painotamme, että suru ja ikävä helpottuvat ajan myötä. Kirjan taakse olemme koonneet kysymyksiä aiheen käsittelyn tueksi.</p> <p>Opinnäytetyömme taustalla on sosiaalipedagoginen viitekehys, joka kokoaa yhteen käyttämämme eri teorit. Sosiaalipedagogiikan teoriasta olemme käyttäneet voimaantumista ja vuorovaikutusta. Kirjamme käsittelemät aihealueet on nostettu esiin lapsen surua ja kuolemakäsityksiä käsittelevästä kirjallisuudesta sekä terapeutin lastenkirjallisuuden teoriasta. Kirjamme kuvat on tehty kuvituksen teoriaa hyödyntäen. Raportissa käsittelemme eri teorioiden lisäksi myös opinnäytetyöprosessia.</p> <p>Opinnäytetyötä tehdessämme jatkotutkimusaiheiksi nousivat seuraavat aiheet: työvälineet lasten surutyön tukemiseen, pääkaupunkiseudun sururyhmät ja muita vaikeita aiheita käsittelevät lastenkirjat.</p>			
Avainsanat			
terapeuttinen lastenkirja, suru, lapsen kuolemakäsitys			

Degree Programme in Social Services		Degree Bachelor of Social Services
Author/Authors Eeva Piha, Tanja Saukonoja and Noora Virolainen		
Title Emma's Book of Sorrow- Death Realistically Described in a Children's Book		
Type of Work Final Project	Date Autumn 2006	Pages 37 + 1 appendix
<p>ABSTRACT</p> <p>As our final project we wrote a children's book that tells realistically about death. The book's target group are mainly 4-8- year-old children. The book will help people who work with children and parents to process matters related to death together with children. There has been some discussion in the media that there should be more children's books that tell realistically about death and sorrow.</p> <p>Our book tells of Emma and her family's life after the death of Emma's sister, Saara. In each chapter of the book we tell about some matter that is important to discuss when one deals with death. These matters are different ways to react to death, feelings associated with death and sorrow, coping methods and magical thinking which is typical for young children. There are some questions in the end of the book that will help the reader to discuss the topic with children.</p> <p>We used the theory of social pedagogy as a theoretical background. It assembles together the different theories we used in our final project. From the theory of social pedagogy we wrote particularly of empowerment and interaction. The topics in the book were taken from the literature of children's sorrow and sense of death and the theory of therapeutic literature for children. We designed the pictures in the book with the help of the theory of illustration. We also wrote about the process of the final project in our report.</p> <p>The possible topics to study in the future could be working methods to support children's sorrow, sorrow groups in the capital city area and children's books that deal with other difficult topics.</p>		
Keywords therapeutic children's book, sorrow, children's sense of death		

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	HANKKEEN TAUSTA JA TARVE	2
3	KOHDERYHMÄ JA HYÖDYNsAAJAT	3
3.1	4-8-vuotiaan lapsen mielikuvituksen ja kuolemakäsityksen kehittyminen	3
3.2	Kirja vanhemman ja kasvattajan apuna	4
4	SURUA JA KUOLEMAA KÄSITTELEVÄT LASTENKIRJAT	5
5	<i>EMMAN KIRJA SURUSTA</i> -KIRJAN SISÄLLÖN TIIVIS KUVAUS	7
6	TERAPEUTTISET LASTENKIRJAT	9
7	LAPSEN SURUN MONET MUODOT	11
7.1	Lapsen surureaktiot	12
7.2	Tunteiden merkitys surun käsittelyssä	14
7.3	Lapsen ymmärrys kuoleman lopullisuudesta	15
7.4	Maaginen ajattelu	17
7.5	Lapsen selviytymiskeinot	17
8	KUVITUKSEN TEORIA	19
8.1	Kuvan ja tekstin vastaavuus	19
8.2	Kuvien sommittelu ja rakentaminen	19
8.3	Samaistuminen ja päähenkilön sijoittaminen kuvaan	21
8.4	Kuvien tulkinta	22
9	SOSIAALIPEDAGOGIIKKA	23
9.1	Voimaantuminen	24
9.2	Vuorovaikutus	26
10	OPINNÄYTETYÖPROSESSIN KUVAUS	27
11	ARVIOINTI JA LUOTETTAVUUS	30
12	POHDINTA	32
	LÄHTEET	35
	LIITE	

1 JOHDANTO

Kuoleman koskettaessa perhettä lapsen suru jää usein aikuisen surun alle. Surun keskeillä lapsi tarvitsee tuekseen turvallisia aikuisia, joilla on hänelle aikaa. Toiminnalliset menetelmät, kuten kirjan lukeminen, ovat hyviä tapoja käsitellä suruun ja kuolemaan liittyviä asioita lapsen kanssa. Kirja on sopiva työväline, joka antaa lapselle mahdollisuuksia tunnetyöskentelyyn ja tarjoaa selviytymiskeinoja surun työstämiseen. Tarkoituksenmukainen lastenkirja vastaa myös rehellisesti lasta askarruttaviin kysymyksiin.

Opinnäytetyömme on sisaruksen kuolemasta kertova lastenkirja. Suomessa on julkaistu realistisia suruun ja kuolemaan liittyviä lastenkirjoja varsin vähän, joten halusimme vastata tähän tarpeeseen. Kirjamme on tarkoitettu avuksi niille aikuisille, jotka kohtaavat surevia lapsia. Kirjamme kertoo kuolemasta ja lapsen surutyöstä, ja käsittelemme siinä erilaisia reagoititapoja suruun, kuoleman herättämiä tunteita, maagista ajattelua ja selviytymiskeinoja. Kirjamme lopussa painotamme, että suru helpottuu ajan myötä. Viimeiselle aukeamalle olemme koonneet kysymyksiä, joiden avulla aikuinen ja lapsi voivat keskustella kuolemaan ja suruun liittyvistä aiheista.

Kirjamme sisältö pohjautuu lapsen surun, terapeutin lastenkirjallisuuden sekä kuvituksen teoriaan. Opinnäytetyömme viitekehysteoriana toimii sosiaalipedagogiikka, josta olemme nostaneet esille voimaantumisen ja vuorovaikutuksen käsitteet. Kirjamme pääasiallinen kohderyhmä, 4-8-vuotiaat lapset, on muotoutunut lapsen kognitiivisen ja psyykkisen kehityksen teorioiden pohjalta.

Opinnäytetyöprosessin aikana otimme esimerkkiä ammattikirjallisuudessa sekä hyväksi että huonoiksi luokitelluista lastenkirjoista. Varmistaaksemme kirjamme tarkoituksenmukaisuuden koeluimme kirjaa sen tekovaiheen lopussa ja saimme siitä positiivista palautetta. Surua ja kuolemaa käsittelevän kirjallisuuden ja teoriakirjallisuuden pohjalta teimme tästä vaikeasta aiheesta kertovan lastenkirjan nimeltään *Emman kirja surusta*.

2 HANKKEEN TAUSTA JA TARVE

Vuonna 2004 Finlandia Junior -kirjallisuuskilpailun voitti Riitta Jalonen kirjallaan *Tyttö ja naakkapuu*. Kirjassa pieni tyttö pohtii isänsä kuolemaan liittyviä tunteitaan. *Tyttö ja naakkapuu* on herkkä, mutta realistisesti kuolemaa käsittelevä lastenkirja. Kirja sai ilmestymisensä aikaan runsaasti julkisuutta ja herätti mediassa keskustelua kuolemaa käsittelevästä lastenkirjallisuudesta Suomessa. Tällöin todettiin useaan otteeseen, että hyviä ja realistisia lastenkirjoja, jotka käsittelevät surua ja kuolemaa, on julkaistu Suomessa varsin vähän.

Halusimme tehdä opinnäytetyönämme tähän tarpeeseen vastaavan lastenkirjan. Luimme aihetta käsittelevää kirjallisuutta ja etsimme lastenkirjoja, jotka kertovat surusta ja kuolemasta. Lukiessamme näitä teoksia kävi ilmi, että tarvetta juuri tällaiselle kirjalle on, kuten mediassa oli kerrottu. Hilkka Ylösen kirjoittamassa artikkelissa *Kuljettiin siniseen puutarhaan - satu ja todellisuus lastenkirjoissa* todetaan, että läheisen ihmisen kuoleman jälkeen lapsi jää usein yksin, vaille tarvitsemaansa tukea. Ylösen kirjoittaa, että Jyväskylän mielenterveysseuran Tuettu suru- projektin kokemuksesta tiedetään, että yksi mahdollisuus surun käsittelyyn on syventyä yhdessä lapsen kanssa aihetta käsitteleviin kirjoihin. Perheen lisäksi myös päiväkodeissa, kouluissa ja muussa sosiaali- ja kasvatustalouden työssä kirjojen antama tuki on tarpeen surun kohdatessa. Ylösen on perehtynyt sekä kuolemaa käsitteleviin satuihin että realistisiin lastenkirjoihin ja kirjoittaa artikkelissaan, että lapselle tarkoitettuja kirjoja kuolemasta ja surusta on perin vähän siihen nähden, miten paljon lastenkirjoja julkaistaan. (Ylönen 2003: 128-133.)

Ylönen on artikkeliaan varten haastatellut vanhempia, joiden perheessä joku lapsista tai toinen vanhemmista on kuollut. Vanhempien mukaan sekä satuja että realistisia lastenkirjoja kuolemasta ja surusta tarvitaan. Olennaista vanhempien mukaan on se, että kirjassa on vain sen verran tekstiä, että sen lukee yhdellä kerralla. Eräs vanhempi toteaa: ”Olin pettynyt siihen, miten vähän kirjallisuutta (kuolemasta) löytyi. Ne harvat, joita löysin olivat pitkäväteisiä ja kuvitukseltaan mitänsanomattomia.” (Ylönen 2003: 130, 132.)

Läheisen ihmisen kuolema on lapselle iso asia ja sen läpikäyminen vaatii aikaa ja resursseja myös lapsen ympärillä olevilta aikuisilta; vanhemmilta ja kasvattajilta. Erilaiset

lastenkirjat, sadut ja kertomukset ovat hyvä tapa käsitellä lapsen kuolemaan liittyviä pelkoja ja oikaista virheellisiä käsityksiä kuolemasta. Yksi vaikeita aiheita käsittelevän lastenkirjallisuuden tyylilaji on terapeutti lastenkirja. Tyypillinen terapeutti lastenkirja käsittelee hankalaa aihetta ja näyttää mallia tunnetyöskentelystä ja selviytymiskeinoista. Tällaisen tarinan lukeminen ja aiheiden käsitteleminen yhdessä aikuisen kanssa voimaannuttaa ja vahvistaa lasta. Opinnäytetyönämme halusimme tehdä terapeutin lastenkirjan.

3 KOHDERYHMÄ JA HYÖDYNSAAJAT

3.1 4-8-vuotiaan lapsen mielikuvituksen ja kuolemakäsityksen kehittyminen

Kirjamme soveltuu kaiken ikäisille lapsille. Kohderyhmänä ovat pääasiassa 4-8-vuotiaat lapset. Olemme pyrkineet opinnäytetyössämme ottamaan huomioon 4-8-vuotiaan lapsen kognitiivisen ja psyykkisen kehityksen erityisesti kuolemakäsitystä ja mielikuvitusta koskien. Lasten kuolemakäsitykset kehittyvät yksilölliseen tahtiin, joten kirjastamme hyötyvät eri-ikäiset lapset. Lasten kuolemakäsitysten kehittymiseen vaikuttaa se, mitä virikkeitä he saavat sekä tiedollisesti että elämyksellisesti. Lapsella, joka on joutunut käymään omakohtaisesti läpi kuoleman kohtaamisen, saattaa olla toisiin ikäisiinsä lapsiin verrattuna kypsiä näkemyksiä kuolemasta. (Jarasto - Sinervo 1997: 108.)

4-5-vuotiaan mielikuvitus voimistuu ja sisäinen maailma rikastuu. Lapsella on jo paljon muistikuvia ja kokemuksia sekä sanavarastoa mielikuvituksen rakennusaineksiksi. Mielikuvituksesta on lapselle hyötyä ja haittaa. 4-5-vuotiailla lapsilla raja mielikuvituksen ja todellisuuden välillä on vielä hyvin horjuva. Jos lapsi ei saa asioista oikeaa tietoa, hän pääättelee itse miten asiat ovat. Mielikuvituksen rikastuessa lapset kiinnostuvat saduista uudella tavalla. Itse sadun merkitys korostuu. Lapsi myös kyselee paljon. (Jarasto - Sinervo 1997: 52-53; 57.) 4-vuotiaalla on suuri tiedonhalu ja hän on kiinnostunut kaikesta hänen ympärillään tapahtuvasta (Arajärvi 1999: 41).

5-6-vuotiaana lapsen mielikuvitus rikastuu lisää. Tässä iässä ovat sadut ja kertomukset tärkeitä. Lapsi saa kosketuksen omiin tunteisiinsa saduissa olevien tunteiden avulla. (Arajärvi 1999: 42.) 5-6-vuotias alkaa pohtia entistä enemmän syytä ja seurausta. Myös

lapsen muistikuvat lisääntyvät, mikä näkyy erityisesti lasten leikeissä. Lapsen kasvanut kokemusvarasto auttaa lasta seuraamaan monimutkaisinkin kertomuksen juonta. 5-6-vuotias ymmärtää jo huumoria. Tässä iässä lapsi tulkitsee itse kuvia. Lapsi haluaa ymmärtää ilmiöiden välisiä yhteyksiä ja hän pyrkiikin kohti realismia. 5-6-vuotias erottaa aiempaa paremmin toden ja kuvittelun. (Jarasto - Sinervo 1997: 63-64.) 5-6-vuotias lapsi kyselee jo paljon vaikeitakin kysymyksiä. Varsinkin leikeissä näkyy lapsen kiinnostus elämän perimmäisiin asioihin. Tämän ikäinen osaa jo ottaa huomioon toisen tunteet, mutta ei vielä ymmärrä monimutkaisia tunnetiloja. (Jarasto - Sinervo 1997: 65-66.)

6-7-vuotias alkaa ymmärtää jatkuvuuden ja ajan kulumisen. Lapsi alkaa miettiä yhä enemmän syntymää ja kuolemaa. Erityisesti kuolema ja sen lopullisuus voi askarruttaa. Kirjoitettu ja luettu teksti kiinnostaa puhutun kielen lisäksi. Lapsi haluaa, että hänelle luetaan. Lapsen kielellistä kehitystä voidaankin tukea juuri lukemalla, keskustelemalla, kuuntelemalla ja vastaamalla lapsen kysymyksiin. (Jarasto - Sinervo 1997: 72-74.)

7-8-vuotias osaa ajatella ja päätellä mielessään jo hyvinkin monimutkaisia asioita. Lapsen ajattelu on sidoksissa hänen konkreettisiin kokemuksiinsa tai havainnollisiin mielikuviin. (Julkunen 1993: 49.) Lasten väliset erot kehityksen eri osa-alueilla ovat suuret koulunkäynnin aloittamisiässä. Lapsilla on hyvin erilaiset kokemus- ja oppimishistoriat. (Ruoppila 1995: 160.) 7-vuotiaana lapset tajuavat paremmin kuoleman väistämättömyyden ja universaalisuuden. 7-vuotias pitää kuitenkin ajatusta omasta kuolemasta mahdottomana. (Dyregrov 1994: 15.)

3.2 Kirja vanhemman ja kasvattajan apuna

Opinnäytetyömme on tarkoitus auttaa kaikkia lasten kanssa työskenteleviä sekä lasten vanhempia. Kirjan hyödynsääjinä ovat lasten parissa työskentelevät sosiaali- ja kasvatustalan ammattilaiset. On hyvin todennäköistä, että jokainen lasten parissa työskentelevä kohtaa työssään lapsia, jotka ovat olleet jollain tavalla tekemisissä kuoleman kanssa. Kuolemaan liittyvät asiat herättävät paljon kysymyksiä lapsessa. Kuolema ei ole helppo aihe aikuisellekaan, joten aiheen lähestymistä ja käsittelyä helpottavien työvälineiden olemassaolo on tärkeää. Kirja helpottaa kuolemaan liittyvien asioiden käsittelyä yhdessä lapsen tai lapsiryhmän kanssa.

On tärkeää, että lapset lukisivat kirjaamme yhdessä aikuisen kanssa. Aikuinen voi selvittää lapselle mahdollisia epäselväksi jääviä asioita ja vastata lapsen esittämiin kysymyksiin mahdollisuuksiensa mukaan. Kirjamme loppuun on koottu ohjeita ja kysymyksiä joiden on tarkoitus helpottaa aiheen käsittelyä yhdessä lapsen kanssa. Kysymysten pohtiminen yhdessä aikuisen kanssa selkeyttää lapsen omaa käsitystä kuolemasta.

Aikuisen on tärkeää kunnioittaa elämäkatsomustaan ja omia ajatuksiaan keskustellessaan lapsen kanssa kuolemasta. Aikuisen on hyvä kertoa lapselle, että ihmiset ajattelevat kuolemasta eri tavoin, sillä kukaan ei tiedä, millaista kuoleman jälkeen on. Aikuiset kotona ja esimerkiksi päivähoidossa voivat puhua kuolemasta lapsen kanssa avoimesti omalla äänellään halveksumatta toisten näkemyksiä kuolemasta. Suurin merkitys lapselle on kuitenkin kodin näkemyksillä. (Jarasto - Sinervo 1997: 112–113.)

4 SURUA JA KUOLEMAA KÄSITTELEVÄT LASTENKIRJAT

Ylönen kirjoittaa artikkelissaan *Kuljettiin siniseen puutarhaan - satu ja todellisuus lastenkirjoissa*, että hyvässä realistisessa lastenkirjassa käsitellään kuolemaan liittyviä tunteita, kuten ikävää ja kaipausta, muistelua valokuvien katselun ja keskustelujen avulla sekä kuolemaan liittyviä arkipäivän asioita, kuten hautajaisjärjestelyjä. (Ylönen 2003: 127-162.) Halusimme sisällyttää näitä aiheita kirjaamme.

Ylönen toteaa, että sellainen kuolemaa käsittelevä lastenkirja olisi hyvä, jossa puhuttaiisiin kuolemasta suoraan sillä nimellä eikä hankalien vertauskuvien kautta. Ylösen mukaan vertauskuvat voivat pelottaa lasta ja aiheuttaa vääriä mielikuvia kuolemasta. (Ylönen 2003: 129-130.) Kirjamme sisältöä miettiessämme kävimme läpi useita lastenkirjoja. Monissa kuolemaa käsittelevissä lastenkirjoissa kuolemasta puhutaan vertauskuvilla. Esimerkiksi kirjassa *Pikkunallen isoisi* (Gray 2000) kuolemasta puhutaan nukahtamisena eikä sanaa kuolema mainita kertaakaan. Myös useissa muissa kirjoissa kuolemasta puhutaan nukahtamisena tai matkalle lähtemisenä. Kirjassamme lapselle kerrotaan heti ensimmäisellä sivulla, että päähenkilön, Emman, sisko on kuollut ja että kirja kertoo kuolemasta ja perheen elämästä surun keskellä. Kirjaa tehdessämme pidimme tärkeänä, että kuolemasta puhutaan käyttämättä vertauskuvia.

Monissa kuolemaa käsittelevissä lastenkirjoissa on uskonnollinen näkökulma. Kaikki uskonnolliset viitteet, jotka löysimme kuolemaa käsittelevästä lastenkirjallisuudesta pohjautuivat kristilliseen näkökulmaan, koska valtaosa väestöstämme on luterilaisia. Kristillisestä näkökulmasta tarkasteltuna tulee kuolemasta puhuttaessa mukaan myös usein kuoleman jälkeinen elämä, taivas ja enkelit. *Pekka ja kaksi käsinettä* (Vinje - Zahl 1999) sekä *...mutta tähtein tuolla puolen...* (Finne - Kota 1990) ovat esimerkkejä kristinuskon sävyttämistä lastenkirjoista. Teimme kirjan, joka ei vastaa lapsen kysymyksiin kristillisestä näkökulmasta. Emme ottaneet myöskään mitään muuta uskonnollista kantaa, sillä emme halunneet rajata lukijakuntaa uskonnollisin perustein. Halusimme antaa jokaiselle kirjaa lukevalle lapselle mahdollisuuden omaan tulkintaan sekä jokaiselle aikuiselle mahdollisuuden omaan elämäntulkintansa näkemykseensä. Kirja *Eeva kadonneiden siskojen maassa* (Robberecht - Goossens 2004) on esimerkkinä siitä, miten kysymystä ”Mitä kuoleman jälkeen tapahtuu?” voi käsitellä ilman uskonnollista kantaa. Kirjassa Eeva pohtii aihetta yhdessä muiden lasten kanssa. Heillä jokaisella on siitä oma mielipiteensä. Eeva tietää, että sisko on kadonneiden siskojen maassa. Kirjassa on annettu hienosti tilaa lapsen omalle näkemykselle siitä, mitä kuoleman jälkeen tapahtuu.

Ylösen mukaan realistisesti kuolemasta kertovassa lastenkirjassa on tärkeää puhua lapsen kuolemaan liittyvistä peloista sekä oikaista lasten virheellisiä käsityksiä kuolemasta. Realistisessa lastenkirjassa olisi myös hyvä antaa paikkansapitävää tietoa kuolemasta sekä keinoja surun ja kuoleman käsittelyyn. Olennaista on, että kuolemaa käsittelevässä kirjassa tuodaan esiin, että surusta selviytyy aikaa myöten ja ettei kuolema ole aikuisen eikä lapsen loppu, vaan hän jatkaa elämää kaikkien niiden muistoissa, jotka hänet tunsivat. Myös kuoleman jälkeistä oloa on aiheellista pohtia. (Ylönen 2003: 131-132.)

Kirjaa tehdessämme otimme mallia myös mielestämme hyvistä kuolemaa käsittelevistä lastenkirjoista. Susan Varleyn (1996) kirjoittama *Mäyrän jäähyväislahjat* kertoo vanhan mäyrän viimeisestä päivästä. Kirja puhuu kuolemasta suoraan, mutta on kuitenkin lapselle lohdullinen. Kirja luo vahvan tunteen siitä, että suru helpottuu aikanaan. Kirjassa *Kuinka pikku elefantti parani suuresta surustaan* (Weitze 2002) kerrotaan kahdesta elefanttiystävystä, jotka muuttavat niin kauas toisistaan, etteivät voi enää leikkiä yhdessä. Kirjassa viisas pöllö antaa neuvoja, kuinka elefantti voi selviytyä surustaan. Pöllö puhuu muistelemisesta sekä siitä, miten tärkeää on itkeä, jos siltä tuntuu. Pöllö kertoo elefantille myös, että surua voi purkaa puhumalla jonkun läheisen kanssa. Vaikka kirja kertoo ikävästä, joka syntyy muuttamisesta toiselle paikkakunnalle, sen esille tuomat

selviytymiskeinot sopivat yhtä hyvin läheisen kuolemasta aiheutuvien surureaktioiden ja tunteiden käsittelyyn. Sisällytimme kirjamme tarinaan useita selviytymiskeinoja, joiden avulla lapsen on helpompi työstää suruaan.

Lastenkirjallisuuden tutkijat painottavat sitä, että vanhemmat tarvitsevat perinteisen sadun rinnalle myös sellasia lastenkirjoja, joissa annetaan ratkaisu- ja toimintamalleja erilaisten ongelmatilanteiden ratkaisemiseksi. Tutkijoiden suositteliin kirjojen jatkotyöskentelymenetelmiin kuuluu tärkeänä osana keskustelu. (Karjalainen 2001: 64.) Kirjaa tehdessämme otimme mallia Tiina Holmbergin ja Saara Laihon tekemistä terapeutisista lastenkirjoista. Holmberg ja Laiho ovat tehneet kirjoja (*Urhea Pikku-Nalle*, *Ville Vilkastuksen tunneseikkailu*, *Kun maasta sataa vettä* ja *Et ole yksin, Pikku-Kurre!*), joissa käsitellään vaikeita asioita, kuten perheväkivaltaa, tunnetyöskentelyä, vanhemman päihdeongelmaa ja sijaissisaruuutta. Kaikissa kirjoissa on yksi teema, jota lähestytään lapsen näkökulmasta. Kirjojen tarkoituksena on antaa lohtua lukijalle ja selviytymiskeinoja vaikeaan tilanteeseen. Kaikkien kirjojen lopussa on kysymyksiä, jotka ovat apuna aikuiselle kirjan sisällön käsittelemiseen yhdessä lapsen kanssa.

5 EMMAN KIRJA SURUSTA -KIRJAN SISÄLLÖN TIIVIS KUVAUS

Tässä luvussa esittelemme kirjamme sisällön tiiviisti. Olemme valinneet tarinaan tärkeitä asioita, joita on hyvä käydä läpi lapsen kanssa läheisen kuoleman jälkeen ja ottaneet mukaan lapsia yleisimmin askarruttavia kysymyksiä. Kirjamme sisältöä avaamme myöhemmin raportin teoriaosuuden yhteydessä. Olemme lisänneet kirjamme kappaleisiin vakavien aiheiden joukkoon huumoria ja vauhdikkuutta, joka vie kirjaa eteenpäin ja pitää lapsen mielenkiinnon yllä. Kirjan juoni on rakennettu päähenkilön, Emman, elämän ja tunteiden ympärille siskon kuoleman jälkeen.

Kirjan ensimmäisessä kappaleessa esittelemme kirjan henkilöt: päähenkilön, Emman, ja hänen perheensä, johon kuuluvat äiti, isä, Saara-sisko, Tommi-veli ja koira. Kerromme myös, että Emman sisko Saara on kuollut, ja että kirja käsittelee kuolemaa ja perheen elämää surun keskellä. Kirjan tapahtumapaikkana on perheen koti.

Toinen kappale alkaa siitä, että Emma on nukkumassa ja havahtuu kovaan meteliin. Emma juoksee katsomaan tapahtunutta ja näkee veljen sotkemassa keittiötä. Perheen äiti nukkuu eikä herää siihen, mitä tapahtuu. Tilanne pelottaa Emmaa, ja hän miettii, että siskon kuoleman jälkeen kaikki perheenjäsenet ovat käyttäytyneet omituisesti.

Seuraavassa kappaleessa Emma löytää syntymäpäiväkutsun postin joukosta. Emma kuitenkin häpeää tuntemaansa iloa kutsusta ja ajattelee, ettei saisi olla iloinen, koska sisko on kuollut. Isä kuitenkin rohkaisee Emmaa menemään syntymäpäiville ja sanoo, ettei ole väärin olla iloinen surun keskellä.

Neljännessä kappaleessa Emma etsii mekkoa syntymäpäiville. Hän löytää kaapista kaksi samanlaista mekkoa, joista toinen on hänen ja toinen Saaran. Emma ajattelee, että voisi lainata Saaran mekkoa, mutta sitten hänen mieleensä nousee kysymys siitä, tuleeko Saara vielä takaisin. Tässä kappaleessa Emma ja äiti keskustelevat siitä, mitä kuoleman jälkeen tapahtuu.

Viidennessä kappaleessa Emma on hukannut Saartalta saamansa rannekorun. Hän etsii sitä kaikkialta. Emma on hätääntynyt, koska on pitänyt korua ranteessaan päivittäin Saaran kuoleman jälkeen. Koru on muistuttanut häntä Saarasta. Seuraavalla aukeamalla Emma vihastuu korun katoamisesta ja mököttää sohvalla. Hän pohtii myös tuntemaansa syyllisyyttä Saaran kuolemasta ja kertoo tästä lelunallelleen. Myöhemmin koru löytyy isän aamutossusta.

Seitsemännessä kappaleessa nostetaan esille muistelu sekä selviytymiskeinot, joiden avulla lapsen on helpompi työstää surua ja kuolemaa. Kappaleessa Emma ja äiti katselevat valokuvia Saarasta ja muistelevat häntä yhdessä. Emma myös piirtää kuvan itsettään ja siskostaan.

Viimeisessä kappaleessa koko perhe menee yhdessä käymään Saaran haudalla ja muistelee Saaran aikaisempaa syntymäpäivää. Kirjan loppukohtauksen on tarkoitus luoda toivoa ja suunnata katse kohti tulevaisuutta. Loppukohtauksen tunnelma on iloinen ja sillä halutaan sanoa, että suru ja ikävä helpottuvat aikanaan.

Kirjan loppuun olemme koonneet ohjeita kirjan käyttöä varten. Ohjeissa kerromme, että kirja toimii apuvälineenä surun ja kuoleman käsittelyyn yhdessä lapsen kanssa. Ker-

romme terapeuttisen lastenkirjan voimauttavista vaikutuksista. Painotamme kirjaa lukevalle aikuiselle sitä, että lukemiseen ja keskusteluun tulisi varata tarpeeksi aikaa. Aikuisen tulisi myös rohkaista lasta ilmaisemaan itseään ja tukea lasta hänen reaktioissaan. Viimeiseksi olemme koonneet kysymyksiä, jotka helpottavat kirjan sisällön käsittelyä yhdessä lapsen kanssa.

6 TERAPEUTTISET LASTENKIRJAT

Lastenkirjoissa käsitellään runsaasti erilaisia lapsen identiteettiin ja sosiaalisiin taitoihin liittyviä teemoja. Kirjoissa lähestytään hyvin monitasoisesti muun muassa pelkoa, yksinäisyyttä, surua ja konfliktitilanteita. (Suojala 2002: 125.) Tyypillistä sadulle on, että esille nostetaan yksi oleellinen aihe, jota käsitellään ja se pyritään esittämään mahdollisimman lyhyesti ja yksinkertaisesti, jotta lapsen on helppo ymmärtää se (Bettelheim 1984: 16). Kirjamme pääteemat ovat suru ja kuolema. Tuomme ne esiin heti ensimmäisellä sivulla ja ne seuraavat kirjan tarinaa loppuun asti. Puhumme aiheista suoraan ja käsittelemme niitä konkreettisella tasolla, jotta lapsen on helppo sisäistää surun ja kuoleman käsitteet.

”Perheeseen kuuluu myös Saara-sisko, mutta Saara on kuollut. Saaran kuoleman jälkeen koko perheen elämä on ollut mullin mallin. ... Emma ajattelee Saaraa joka päivä.”

Koti ja perhe ovat ajan hengen mukaan realistisen lastenkertomuksen keskiössä. Perheenjäsenten keskinäisiä suhteita käsitellään avoimesti, joskin usein huumorin sävyttämänä. (Karjalainen 2001: 59-60.) Vahvaan perheyhteyteen sisältyy luottamusta, tilan antamista ja toisen yksityisyyden kunnioittamista. Näistä lähtökohdista rakentuu lapsen minäkuva ja vahva itsetunto. (Karjalainen 2001: 63.) Kirjamme tapahtumat sijoittuvat Emman kotiin, sillä perheympäristö on luonnollisin paikka, jossa lapsilla on mahdollisuus käsitellä surua ja kuolemaa. Olemme halunneet kuvata kirjassamme vahvan tunnesiteen omaavan perheen, jotta Emman surutyö olisi mahdollista turvallisessa ympäristössä.

Terapeuttiset sadut sisältävät asioita, jotka koskettavat lasta tunnetasolla. Lapsen käydessä läpi vaikeita asioita mielikuvituksensa avulla hänen on mahdollista löytää yhtäläisyyksiä kirjan tapahtumien ja oman elämänsä välillä. Kun kirjassa käsitellään vaikeuksia ja niitä seuraavia onnistumisia, lapsen ajattelussa toivotaan tapahtuvan muutosta, niin etteivät suru tai vastoinkäymiset tunnu enää ylivoimaisilta. (Ylönen 2000: 63.) Lapset voivat tarinoiden ja kertomusten parissa päästä ahdistumatta lähelle omia kipupisteitään. Tämä edellyttää kuitenkin sitä, että läsnäolevalla aikuisella on aikaa luetun pohtimiseen heidän kanssaan. Tarinoista he voivat oppia huomaamaan, miltä toisesta ihmisestä tuntuu, mikä satuttaa, mikä pelottaa ja mikä ihastuttaa. (Karjalainen 2001: 59-60.) Surua ja kuolemaa käsitteleviä kirjoja lukiessaan lapsi huomaa, ettei hän ole ainoa, joka on menettänyt rakkaan ihmisen (Ylönen 2003: 132).

Terapeuttinen tarina johdattelee lasta puhumaan kokemuksistaan ja niihin liittyvistä tunteista. Lapsen löytäessä yhtymäkohtia omien ja tarinan henkilöiden kokemusten välillä hän voi myös samaistua kirjan henkilöihin ja heidän tunnetiloihinsa. Näin lapselle välittyy ajatus siitä, että hänen tunteensa ovat sallittuja ja oikeutettuja. Terapeuttinen tarina näyttää mallia tunteiden käsittelemisestä ja selviytymiskeinoista ja näin voimavaraistaa lasta. Kun kirjassa käsitellään ja nimetään erilaisia tunteita konkreettisin esimerkein, lapsi saa kosketuksen myös omiin tunteisiinsa ja pystyy paremmin jäsentämään niitä. Näin lapsen on helpompi tunnistaa omat tunteensa ja työstää niitä. (Holmberg 2003.)

Kirjamme tuo surun ja kuoleman turvallisesti lähelle lasta ja tarjoaa keinoja niiden käsittelyyn. Tarinassamme käsitellään surun ja kuoleman herättämiä tunteita sekä näytetään mallia tunnetyöskentelystä ja surustaselviytymiskeinoista. Kirjamme terapeuttisen vaikutuksen kannalta olisi oleellista, että aikuinen lukisi tarinaa yhdessä lapsen kanssa. Turvallinen aikuinen toimii lapsen rohkaisijana ja tukena ja on läsnä vastaamassa lapsen kysymyksiin.

Satujen hahmot ovat selkeitä ja yksityiskohtia pyritään välttämään. Jotta lapsen olisi helpompi samaistua kirjan henkilöihin, heistä pyritään tekemään mahdollisimman tyyppillisiä, ei ainutlaatuisia. (Bettelheim 1984: 16.) Satua lukiessaan lapsi voi samaistua sekä tytön että pojan rooliin, sillä vaikka hahmot ovat näennäisesti erilaisia ja kärjistettyjä ne edustavat kuitenkin yhden henkilön erilaisia puolia. Ikä, sukupuoli ja muut ulkoiset ominaisuudet eivät vaikuta samaistumiseen vaan lapsi valitsee samaistumiskoh-

teensa hahmon sisäisten ominaisuuksien mukaan. (Bettelheim 1984: 26.) Koska lapsen maailmankuva on mustavalkoinen, myös sadun hahmot ovat joko hyviä tai pahoja. Hahmojen kärjistäminen auttaa lasta erottamaan sadun henkilöt toisistaan. Vastakohtaisten tunteiden projisoiminen useampaan eri henkilöön auttaa lasta erittelemään omia tunteitaan. Tällä tavalla tunteiden käsittely on lapselle helpompaa kuin jos hahmot olisi kuvattu todenmukaisemmin, niin että jokaisella olisi omat monipuoliset piirteensä, kuten todellisilla ihmisillä. (Bettelheim 1984: 17.) Samaistuminen ja tunteiden projisointi edesauttavat tarinan terapeutista vaikutusta. Tästä syystä olemme esittäneet henkilö-hahmot kärjistetyksi. Emma ja Tommi toimivat samaistumiskohteina kirjaa lukevalle lapselle. Äidin ja isän hahmot heijastavat surevien aikuisten käyttäytymistä ja antavat lapselle mahdollisuuden projisoida tunteensa vanhempiaan kohtaan kirjan aikuishahmojen avulla.

Sadun tarkoitus on olla optimistinen ja luoda toivoa lukijalle. Vaikka jotkin sadun piirteet voivatkin olla vakavia, sadun tavoitteena on valaa luottamusta onnellisen lopun muodossa (Bettelheim 1984: 47). Onnellinen loppu on sadun ehdoton edellytys. Elämässä tulee väistämättä vastaan vaikeita asioita, jotka tuntuvat lapsesta usein epäoikeudenmukaisilta. Saduissa lähestytään näitä asioita hyvin monitasoisesti, mutta hankaliin tilanteisiin löytyy aina ratkaisu. Satu ei jätä lapsen mieleen epäilystä siitä, etteikö vaikeita asioita voisi kestää, koska loppu on aina onnellinen. (Suojala 2002: 125; Bettelheim 1984: 99.) Tarinamme lopussa Emma huomaa, etteivät suru ja ikävä tunnu enää niin pahalta. Päähenkilömme on voittanut vaikeudet ja suuntaa katseensa jo tulevaan. Kirjamme sisältää kaikki terapeutiselle lastenkirjalle tyypilliset ominaisuudet.

”Juttu naurattaa Emmaa ja Tommia, ja Emma huomaa, että äitikin hymyilee. Emma miettii, ettei ikävä tunnu enää niin pahalta ja surukin alkaa jo helpottaa.”

7 LAPSEN SURUN MONET MUODOT

Martti Lindqvistin mukaan suru on tärkeä tapahtuma, joka yleensä käynnistyy ihmisessä luonnostaan, kun hän on kokenut elämässään jonkin suuren menetyksen - niin suuren, että tuntuu kuin jotain omasta itsestä olisi kadonnut. Lindqvistin mukaan suurimmat

surut liittyvät läheisten kuolemaan, mutta ihminen suree myös muita menetyksiä. Lapsi saattaa surra vanhempien eroa, sairauksia, ystävyssuhteiden katkeamista tai muuttoa toiselle paikkakunnalle. Surun tehtävä on mahdollistaa elämän jatkuminen uudeksi muuttuneissa olosuhteissa. Suru on erilaisia tunteita ja mielikuvia sisältävä, paljolti alitajuinenkin tapahtumasarja, joka ajan myötä auttaa hyväksymään sen, mitä elämässä ei voi muuttaa muuksi, ja löytämään uusia lähtökohtia tulevaisuudelle. Kukaan ei voi suojella lasta elämän kivuilta ja kärsimyksiltä. Elämä saa olla sellaista kuin se on. Menetys on myös haaste, joka siihen liittyvän surun läpikäymisellä voi muuttua ymmärrykseksi ja voimavaraksi. (Lindqvist 2003: 9-11.)

Surutyö ja surusta selviytyminen vaatii oman aikansa. Lapsen surustaselviytymisessä oleellista on ympäristön antama tuki ja suhtautuminen tapahtumaan sekä lapsen omat valmiudet surun käsittelemiseen. Vaikka ikävä ja kaipuu säilyvät läpi elämän se ei tarkoita, että lapsi surisi jatkuvasti. Tuskallisimman ajan jälkeen lapsi alkaa pyrkiä kohti normaalia arkea ja vaikka kuollut ei unohdu, ei kuoleman käsittely myöskään hallitse enää kokonaan lapsen elämää. (Niku - Sarinko 2004: 20-21.)

Tässä luvussa käsittelemme lasten surureaktioita, tunnetyöskentelyä, lasten kuolemakäsityksiä, maagista ajattelua ja selviytymiskeinoja. Kirjamme rakentuu näiden surun ja kuoleman käsittelyn kannalta oleellisten aiheiden ympärille.

7.1 Lapsen surureaktiot

Lapselle on luonnollista suuntautua tulevaisuuteen ja palata surunkin keskellä nopeasti arkeen. On kuitenkin tärkeää, että lapselle annetaan mahdollisuus suremiseen. On huolestuttavaa, jos lapsi ei millään tavalla reagoi menetykseen vaan jatkaa kuin ei mitään olisi tapahtunutkaan tai sulkeutuu. Sulkeutumisen sijaan lapsi voi myös reagoida liiallisella aikuisten hoivaamisella, suojelemisella ja hyvittelemisellä. (Erkkilä 2003: 9-10.) Lapsen tapa reagoida läheisen kuolemaan riippuu iästä ja kypsyydestä, aikaisemmista kokemuksista, persoonallisuudesta sekä tilanteiden hallintakyvystä (Dyregrov - Raundalen 1995: 27). Pienemmillä lapsilla tyypillisiä oireita ovat itkuisuus ja vetäytyminen, esineiden heittäminen ja puhumisesta kieltäytyminen. Vanhemmilla lapsilla oireita ovat puhumattomuus ja vuorovaikutushaluttomuus sekä aggressiivisuus. Surun sisäänpäin

kääntäminen voi aiheuttaa lapsessa myös psykosomaattisia oireita. (Erkkilä 2003: 22-23.)

Kuolemantapauksen jälkeen lapsella saattaa esiintyä voimakasta kuolemanpelkoa. Lapsi voi pelätä sekä omaa että läheistensä kuolemaa. Kuolemanpelko näkyy lapsessa unihäiriöinä ja eroahdistuksena vanhemmista, jolloin lapsi voi yrittää hakea huomiota vanhemmilta epätoivotulla käyttäytymisellä. Lapsi voi kuvitella myös kuolevansa ollessaan sairaana tai saadessaan pienenkin haavan. (Dyregrov - Hordvik 1992: 44, Jarasto - Siervo 1997: 72-73.)

Vanhemmat huomaavat usein eron tyttöjen ja poikien tavoissa surra. Atle Dyregrovin kirjassa *Lapsen suru* käy kuitenkin ilmi, että lasten surua käsittelevästä kirjallisuudesta löytyy tutkittua tietoa tyttöjen ja poikien välisistä eroista vain vähän. Dyregrov kertoo, että vanhempien mukaan pojat välttävät kuolemantapauksesta puhumista ja heidän on vaikeampi osoittaa tunteitaan kuin tyttöjen. Erot ovat selkeimmillään murrosiässä. Dyregrovin tekemässä tutkimuksessa (1988) kävi ilmi, että tytöt itkivät enemmän, heillä oli enemmän keskittymisvaikeuksia ja he olivat pelokkaampia ja ahdistuneempia. Huolestuttavana Dyregrov piti poikien puutteellista taitoa ilmaista tunteitaan. Erityisesti varhaisessa kouluiässä pojat peittelevät tunteitaan ja saattavat näin ollen sulkea surun sisälleen ja olla puhumatta tapauksesta. Pojilla suru ilmenee usein käyttäytymishäiriöinä sekä oppimisvaikeuksina. (Dyregrov 1996: 15, 52.)

Olemme kirjassamme halunneet antaa henkilöille eri tavoin suruun ja kuolemaan reagoivia piirteitä. Näin lapsi ymmärtää, että on useita tapoja näyttää tunteensa. Päähenkilölle, Emmalle, olemme antaneet hiljaisemman ja vetäytyvämmän roolin, kun taas Emman veljelle, Tommille, aggressiivisemmän ja näkyvämmän suruaan esille tuovan roolin. Emma seuraa tilanteita sivusta mietiskellen ja kysellen. Tommi puolestaan heittelee tavaroita, vetää koiraa hännästä ja mököttää.

”Tilanne pelottaa Emmaa ja hän miettii, että siskon kuoleman jälkeen kaikki ovat käyttäytyneet omituisesti. Tommi on kiukutellut, heitellyt tavaroita ja vetänyt koiraa hännästä. ... Emmalla itselläänkin on ollut vähän omituinen olo.”

Lapsen surureaktioihin vaikuttaa paljon myös vanhempien käytös. Lapsen saattaa olla vaikea nähdä vanhempien itkevän ja monet vanhemmat saattavatkin salata oman surunsa lapselta. Lapset kuitenkin tarvitsevat riittävästi tietoa ja olisi hyvä, että vanhemmat kertoisivat lapselle tunteistaan, jolloin lapsen on helpompi ymmärtää aikuisen käytöstä. Lapset surevat menetystä kuten aikuisetkin. Lasten reaktiot ovat kuitenkin riippuvaisia siitä, millaisia edellytyksiä aikuiset heille antavat surun läpikäymiseen. (Dyregrov - Hordvik 1992: 44, 47.)

Kirjamme isällä ja äidillä on Emmen surun läpikäymistä tukevia piirteitä. Isä ja äiti vastailevat useasti Emmaa askarruttaviin kysymyksiin ja tukevat Emmaa tunteiden ilmaisussa ja surutyössä.

”Isä on selittänyt Emmalle, miksi Tommi on ollut vihainen ja äiti niin väsynyt. ... Isä on sanonut Emmalle, että suru näkyy kaikissa eri tavalla.”

7.2 Tunteiden merkitys surun käsittelyssä

Tärkeitä asioita surun käsittelyssä ovat tunteet. Lapsen on hyvä tietää, että kaikenlaiset tunteet ovat sallittuja, myös negatiiviset tunteet, kuten viha. (Holmberg 2003: 93). Aikuisten on kuitenkin hyvä painottaa lapselle, että surusta huolimatta lapsella on oikeus olla myös iloinen, leikkiä ja nauttia elämästä (Dyregrov 1996: 77; Niku - Sarinko 2004: 50). Tilanteessa, jossa lapsella on ollut läheiset välit vainajan kanssa, positiiviset ja hyvät tunteet tulevat yleensä esille ensin. Negatiivisia asioita tulee mieleen vasta myöhemmin. On kuitenkin tärkeää, että lapsi pystyy muistamaan sekä hyviä että huonoja asioita, jotta hänen kuvansa vainajasta säilyy realistisena. Jos lapsella on ollut rakoilevat välit vainajan kanssa, lapsi voi todella tuntea kiukkua kuollutta kohtaan. Tällaisessa tilanteessa olisi hyvä, että vanhemmat auttaisivat lasta löytämään myös hyviä muistoja. (Hisinger - Siltala 2002: 36-37.)

Tarinassamme päähenkilö Emma löytää postilaatikosta kutsun syntymäpäiville. Aluksi Emma ilahtuu kutsusta, mutta sen jälkeen häntä alkaa hävettää tuntemansa ilo. Tästä kohtauksesta olemme halunneet tehdä selkeän esimerkin siitä, että surun keskellä on lupa olla myös iloinen ja jokainen voi surra omalla tavallaan eikä kukaan pakota suremaan kaiken aikaa.

”Isän mielestä Emma voi hyvin mennä juhliin. Isä selittää, että Emma voi olla myös iloinen, vaikka onkin välillä surullinen.”

Olemme halunneet kirjassamme viestittää, että kaikenlaisia tunteita on lupa näyttää surun keskellä. Tarinassamme käydään läpi melkoinen kirjo erilaisia tunnetiloja. Osa tunteista on perustunteita, jotka ovat lapsellekin yksinkertaisia käsittää, mutta osa tunteista on luonteeltaan epämääräisiä ja vaikeaselkoisia jopa aikuisen pukea sanoiksi. Tähän olemme ottaneet avuksi tunteiden konkretisoinnin mielikuvien avulla. Alle kymmenvuotiaille lapsille abstraktien asioiden käsittäminen on hyvin vaikeaa. Lapselle on helpompaa ymmärtää tunteen luonne vertaamalla sitä johonkin konkreettiseen esimerkkiin, kuten kirjassamme esimerkiksi vihan tunnetta on kuvattu näin: ”Emma on niin vihainen, että hänestä tuntuu kuin olisi syönyt lohikäärmeen ja voisi syökseä tulta.” Lapsella ei tietenkään ole empiirisiä kokemuksia siitä, miltä tuntuu, kun on niellyt lohikäärmeen, mutta koska lapsi tietää, minkälainen olento lohikäärme on, hänen on helppo projisoida vihantunteet ja tunteen voimakkuus lohikäärmeen kautta sanoiksi.

Myös perustunteilla, kuten ilolla, surulla ja vihalla, on eri tasoja. Koska tarinassamme pyritään käsittelemään ja tunnistamaan erilaisia tunteita ja niiden eri tasoja, olemme pyrkinneet konkretisoimaan myös perustunteita erilaisin vertauksin aina sen mukaan, millä tasolla tunne sillä hetkellä on. Tasojen vaihtelevuuteen vaikuttavat muun muassa tunteen voimakkuus, kesto ja alkuperä. Tarinassamme voimakasta surua kuvataan vertauksella repusta täynnä isoja kiviä. Kirjan lopussa suru ei tunnu enää niin pahalta.

7.3 Lapsen ymmärrys kuoleman lopullisuudesta

Lapsen käsitys kuolemasta ja sen lopullisuudesta muovautuu iän ja ajattelun kehityksen mukana. Kehitysvauhti on yksilöllinen, mutta kymmenenteen ikävuoteen mennessä lapsi omaa yleensä kypsän ymmärryksen kuolemasta. Alle viisivuotiaat lapset ajattelevat vielä konkreettisesti eivätkä ymmärrä kuoleman lopullisuutta. He ajattelevat, että kuollut voi herätä henkiin ja tulla takaisin. Ala-asteen ensimmäisillä luokilla oleva lapsi alkaa pikkuhiljaa ymmärtää, että kuolema on lopullinen tapahtuma, jossa ihmisen kaikki elintoiminnot lakkaavat. (Dyregrov 1996: 13-15.) Myös lapsen kognitiivinen taso, so-

siokulttuurinen tausta ja suhde hengellisyyteen ja esimerkiksi uskontoon vaikuttavat lapsen käsitykseen kuolemasta (Erkkilä 2003: 19).

Lapselle on hyvä puhua kuolemasta mahdollisimman suoraan ottaen kuitenkin huomioon lapsen kehitystason ja valmiuden ottaa vastaan tietoa. Epäsuorat ja kaunistelevat ilmaukset kuolemasta, kuten ”nukkua pois” tai ”lähteä matkalle” saattavat pelottaa lasta enemmän kuin suorat ja rehelliset vastaukset lapsen kysymyksiin. Lapsi, jolle on kerrottu kuolemasta metaforilla tai kielikuvilla saattaa pelästyä kun näkee jonkun nukkuvan tai kuulee sanottavan, että joku on lähdössä matkalle. (Dyregrov - Hordvik 1992: 47.) Aikuinen voi etsiä yhdessä lapsen kanssa vastauksia lapsen mieltä askarruttaviin kysymyksiin, mutta lapselle voi myös vastata ”En tiedä”, jos vastausta ei ole (Jarasto - Sinervo 1997: 64; Dyregrov - Hordvik 1992: 47). Alle kouluikäiselle lapselle kuolema ei ole yleensä turvallisuutta horjuttava ja ahdistava asia, jos hän saa puhua aikuisen kanssa kuolemaan liittyvistä asioista silloin, kun kysymyksiä syntyy (Jarasto - Sinervo 1997: 110-112).

Kirjaa tehdessämme emme halunneet rajata päähenkilön ikää tarkasti. Kirjamme on suunnattu pääasiassa 4-8-vuotiaille lapsille, joten päähenkilömmekin sijoittuu tähän ikähaarukkaan. Kirjassamme Emman käsitys kuolemasta ei ole vielä kypsä ja hän pohtii vielä sitä, mitä kuoleman jälkeen tapahtuu. Halusimme nostaa tätä aihetta käsittelevät kysymykset esille kirjassa, koska ne askarruttavat usein tämän ikäisiä lapsia. Eniten lapsi pohtii sitä, mitä kuoleman jälkeen tapahtuu (Jarasto - Sinervo 1997: 110-112).

Kirjan tarinassa äiti selittää Emmalle, ettei Saara enää palaa, ja he pohtivat yhdessä sitä, missä Saara nyt on. Tässä kohdassa emme halunneet ottaa kantaa siihen, mitä kuoleman jälkeen tapahtuu, vaan päädyimme siihen, että Emma ja äiti miettivät sitä yhdessä. Vaikka on tärkeää, että lapselle kerrotaan kuolemasta suoraan ja pyritään välttämään kielikuvia, on kuitenkin tärkeää, että lapselle annetaan toivoa olemassaolon jatkumisesta jollain tavalla. Lasta voi lohduttaa esimerkiksi mielikuva läheisestään tähtenä. Mielikuva on armeliaampi kuin kertoa, että ruumis muuttuu mullaksi. (Ylönen 2003: 160.)

”Äiti haluaa Emmaa ja kertoo, ettei Saara voi tulla takaisin, vaikka he niin toivoisivatkin. Emma ihmettelee, että missä Saara sitten on. Äiti vastaa, ettei tiedä, mutta uskoo, että Saara on turvassa ja hänellä on hyvä olla.”

7.4 Maaginen ajattelu

Pienillä lapsilla esiintyy maagista ajattelua, jonka mukaan he tuntevat olevansa kaiken keskipisteenä. Lapset voivat uskoa, että heidän ajatuksensa tai tunteensa ovat voineet vaikuttaa toisen ihmisen kuolemaan. (Dyregrov 1996: 14.) On tärkeää, että lapsi ymmärtää, ettei mikään hänen ajatuksensa, tekonsa tai sanomisensa ole voinut vaikuttaa läheisen kuolemaan. Asia tulee esittää niin, että lapsi pystyy ymmärtämään sen. Tärkeintä on ehkäistä lapsen itsesyytökset. (Dyregrov 1996: 75.)

Pieni lapsi ei vielä ymmärrä, että kaikki kuolevat joskus. Vähitellen lapsi alkaa kuitenkin tajuta, että isä, äiti ja hän itsekin kuolevat joskus. Noin esikouluiässä lapsen maaginen ajattelu alkaa väistyä realistisemman ajattelun tieltä. Lapsi tajuaa, että vanhemmat eivät olekaan kaikkivoipia ja kaikkietäviä. He eivät siis pystykään suojelemaan lasta kaikelta pahalta. (Jarasto - Sinervo 1997: 108-110.) Tyypillinen esimerkki maagisesta ajattelusta on esimerkiksi lapsen usko siihen, että suojatien ylittäminen vain valkoisia viivoja pitkin estää jonkin asian tapahtumisen.

Olemme kirjassamme nostaneet esille nämä lapsille tyypilliset kaikkivoipaisuuskuvielmät. Koska lapsi helposti syyttää itseään läheisen kuoleman aiheuttamisesta ja kuvittelee, että hän on voinut siihen vaikuttaa, halusimme kirjassamme käsitellä tätä asiaa. Eräässä kappaleessa Emma on hukannut Saartalalta saamansa rannekorun eikä löydä sitä mistään. Häntä harmittaa, ja hän alkaa miettiä, että joskus riidellessään siskonsa kanssa hän toivoi, ettei siskoa olisi olemassakaan. Tässä kappaleessa kerrotaan myös, että Emma kuitenkin tietää, ettei ole ajatuksillaan voinut vaikuttaa siskonsa kuolemaan.

”Joskus Emmasta tuntui siltä, että siskon kuolema oli hänen syytään. ... Jokaisella voi joskus olla ikäviä ajatuksia toisista, ja Emma tietää, ettei pelkästään niitä ajattelemalla voi aiheuttaa pahoja asioita.”

7.5 Lapsen selviytymiskeinot

Coping-keinot eli selviytymiskeinot tarkoittavat lapselle tyypillisiä tapoja käyttäytyä uhkaavissa, haitallisissa tai haasteellisissa tilanteissa esimerkiksi silloin, kun lapsi on kohdannut menetyksen. Lapsen sen hetkiset selviytymiskeinot määräävät, kuinka lapsi

vastaa toisten osoittamiin tunteisiin, selviytyy päivittäisten rutiinien vaihteluista ja pysyy palaamaan arkeen uhkaavan tilanteen jälkeen. (Williamson & Szczpanski 1999: 436-440.)

Lapsille on menetyksen jälkeen tärkeää, että he pääsevät muistelemaan kuollutta ja sitä kautta voivat työstää tapahtunutta. Esimerkiksi haudalla käyminen voi olla hyvä tapa muisteluun. Myös muut paikat, jotka muistuttavat lasta kuolleesta henkilöstä tai paikat, joissa lapsi on aikaisemmin käynyt yhdessä kuolleen henkilön kanssa, ovat hyviä muistelupaikkoja. Muita tärkeitä muistoja, jotka auttavat lasta surutyössä ovat valokuvat, lelut tai muut kuolleelle kuuluneet esineet. Lapsi saattaa kantaa näitä mukanaan ja ottaa yöksi sänkyyn. Lapset saattavat käsitellä kuolemaa myös leikkien tai piirustusten kautta. Leikit ja piirustukset ovat lapselle helpompi tapa hahmottaa kuolemaa ja siihen liittyviä tunteita. (Dyregrov - Hordvik 1992: 46-47.)

Kirjassamme olemme halunneet nostaa esille erilaisia konkreettisia tapoja, joiden avulla lapsen on helpompi käsitellä kuolemaa ja työstää surua. Kirjassamme kuollutta siskoa muistellaan paljon, mikä on tärkein ja luonnollisin tapa toipua menetyksestä. Olemme valinneet kirjaan myös kohtauksen, jossa katsellaan valokuvia ja piirretään niiden pohjalta. Tässä kohtauksessa tuodaan esille myös itkemisen vapauttava vaikutus Emman ja äidin itkiessä yhdessä. Päähenkilöllä, Emmalla, on myös siskolle kuuluneita esineitä, kuten mekko ja rannekoru. Lapsen on usein helpompi kertoa voimakkaita tunteita tärkeälle lelulle tai pehmoeläimelle kuin aikuiselle. Kirjassamme Emma purkaa pahaa mieltään Kalle-nallelle. Olemme sisällyttäneet kirjaan mahdollisimman monia erilaisia selviytymiskeinoja, jotta lapsen olisi helppo löytää niistä mieleisiään.

”Yhdessä he katselevat kuvia Saarasta ja muistelevat edellisesän mum-molareissua. ... Emma näkee kynneliä äidin silmissä ja häntäkin alkaa itkettää. Emma kuiskaa äidin korvaan, että hänelläkin on ikävä Saaraa. ... Myöhemmin Emma innostuu piirtämään kuvan hänestä ja Saarasta rannalla rakentamassa isoja hiekkalinnoja.”

8 KUVITUKSEN TEORIA

8.1 Kuvan ja tekstin vastaavuus

Kirjan kuvituksen päätehtävänä on konkretisoida ja voimistaa tarinan luomat mielikuvat ja tukea tarinan juonen kehittelyä ja ymmärtämistä (Launis 2002: 69). Perinteisesti määritellyssä kuvakirjassa kuva on tekstille alisteinen. Näissä kirjoissa kuvituksen tehtävänä on tukea tekstiä ja koristaa sitä. Kuvat toimivat vuorovaikutuksessa tekstin kanssa ja esittävät tiivistelmiä tarinassa kuvatuista tilanteista. (Happonen 2002: 133.) Kuvitus ja teksti voivat mennä osittain tai kokonaan päällekkäin, mutta voi myös olla, ettei niillä ole toistensa kanssa juuri mitään tekemistä. Kuvituksen toteutus ja lähestymistapa on valittava pragmaattisen tavoitteen mukaan. (Hava 1993: 50.)

Omassa kuvituksessamme kuvat selventävät tekstin sisältöä esittämällä kohtauksia tekstissä kerrotuista tapahtumista. Kuvat toimivat tekstin ymmärtämisen tukena, sillä lapsi lukee samanaikaisesti sekä tekstiä että kuvia ja tulkitsee kuulemaansa kuvien avulla. Valitsimme tällaisen lähestymistavan kuvitukseemme, sillä kirjamme tarina sisältää paljon sellaisia asioita, jotka lapsen olisi olennaista ymmärtää ja sisäistää kirjan terapeuttisen tavoitteen saavuttamiseksi. Sisällön ymmärtämisen kannalta on tärkeää, että lapsi kiinnittää sekä kuvituksessa että tekstissä huomion samaan asiaan. Asetimme tavoitteeksemme tehdä kuvista mahdollisimman yksinkertaisia, etteivät ne veisi liikaa huomioarvoa tekstin sisällöltä, mutta kuitenkin tarpeeksi kiinnostavia, jotta ne jaksaisivat pitää lapsen mielenkiintoa yllä. Hyvin tehty kuvitus antaa vain lähtökohdan, josta mielikuvitus jatkaa (Hava 1993: 129).

8.2 Kuvien sommittelu ja rakentaminen

Se, mihin katselijan tarkkaavaisuus suuntautuu vaikuttaa hyvin paljon siihen, mitä lapsi näkee ja mitä hän kuvasta omaksuu. Kiinnostavuus ja se, missä järjestyksessä asiat kuvassa esitetään ohjaa kuvan katselua. Painottamalla tiettyjä asioita voidaan ohjailla katsojaa ja vaikuttaa sisällön omaksumiseen. Huomion suuntautuminen ja katseluaika ovat kiinnostavuuden ja painottumisen mittareita. Kuvan kiinnostavuusaste riippuu sen sekä sisällöllisistä että ulkoisista tekijöistä. (Hava 1993: 51.)

Kuvituksen ulkoiset ja sisällölliset tekijät kertovat kuvien katselijalle myös sen, että nyt on siirrytty mielikuvituksen maailmaan, vaikka itse tarina olisi realistinen (Ylimartimo 2002: 87). Sisällöllistä kiinnostavuutta ylläpitävät tarinan ja kuvan juoni; se, mitä kuvassa tapahtuu ja mitä tekstissä kerrotaan (Hava 1993: 51). Sisällöllisesti merkittäviä keinoja ovat muun muassa yksityiskohtien liioittelu, huumori, koristeelliset elementit, ristiriitaisten seikkojen yhdistely ja epäluonnolliset yksityiskohdat (Ylimartimo 2002: 87). Ulkoista kiinnostavuutta antavat kuvan rakenteelliset tekijät, kuten kirkkaat tai epäluonnolliset värit, kontrasti, sommittelun erikoisuus, kuvan muoto, outo sijainti, mittasuhteet ja perspektiivi (Hava 1993: 51; Ylimartimo 2002: 87).

Omaan kuvitukseemme toimme sisällöllistä kiinnostavuutta pääasiassa yksityiskohtien ja tilanteiden liioittelun avulla sekä huumorilla. Tämä näkyy esimerkiksi kirjan kolmannessa kuvassa, jossa Tommi vetää koiraa hännästä. Tilannekomiikkaa kuvaan tuo se, että tekstin mukaan Tommi vetää koiraa hännästä, mutta kuvassa tilanne on käännetty pääläelleen, niin että pikkuruinen koira pyörittää Tommia perässään pitkin lattiaa. Huumoria ja tilanteen liioittelua löytyy myös kuvasta, jossa Emmalta kadonnut koru löytyy toivelista isän laittaessaan niitä jalkaansa. Kuvassa isä pomppii tuskissaan yhdellä jalalla läikkyvä kaakaokuppi toisessa kädessään. Samasta kuvasta löytyy myös esimerkki yksityiskohtien liioittelusta: Emman valtava voileipä. Liioiteltuja yksityiskohtia löytyy myös pyörremyrskykuvasta, jossa Emma sukeltaa pyykkikoriin, niin että vain jalat näkyvät ja penkoo lipaston laatikkoa, niin että vaatteet sinkoilevat ympäriinsä. Epäluonnollista yksityiskohtaa on käytetty kahdessa kuvassa, joihin on lisätty Emman ajatuskuplat. Toinen ajatuskupla kuvaa Saara-siskoa karkkimaassa ja toinen riiteleviä siskoksia. Myös kansikuvassa Saara on esitetty Emman ajatuskuplassa.

Ulkoista kiinnostavuutta olemme luoneet kaikkien yllä mainittujen keinojen avulla. Kuvien tapahtumat on väritetty kirkkain, voimakkain värein. Kirja jakaantuu kappaleisiin niiden sisältämien aihealueiden mukaan. Olemme tehneet eri aihealueiden erottelun helpoksi myös värien avulla. Kaikissa kirjan kappaleissa on eri taustaväri. Esimerkiksi kappaleessa, jossa käsitellään selviytymiskeinoja, on sivujen taustaväri vihreä. Kuvan muotoa taas on käytetty hyväksi pyörremyrskykuvassa, joka kattaa koko aukeaman leikaten viistosti molemmat sivut. Poikkeuksellisesti muotoiltu iso kuva pitää sisällään kuusi erillistä, pientä kuvaa. Pyörremyrskykuvassa ja sitä edeltävän kappaleen kuvissa on hyödynnetty kontrastia. Kappaleessa, jossa Emma sovittaa mekkoja, on rauhallinen tunnelma, joka peilautuu myös kuvituksessa muun muassa vaaleiden värien ja kas-

vonilmeiden avulla. Seuraavan aukeaman kuvitus taas poikkeaa rajusti edellisestä. Kuvien rauhallinen tunnelma ja seesteisyys ovat kadonneet, ja rauhallisuuden sijaan vallitsee epäjärjestys. Kuvan värit on levoton ja Emman ilmeet vaihtelevat. Kontrastin avulla kuvat viestittävät katselijalle tilanteen täydellisestä muutoksesta. Oudon sijainnin huomioarvoa on käytetty kirjekuorikuvassa, joka on sijoitettu tekstin keskelle sivun alalaitaan. Sommittelun erikoisuus näkyy kuvassa, jossa Emma juoksee hakemaan kutsukorttia postilaatikosta. Emma on sijoitettu samassa kuvassa kahteen kohtaan liikkeen ja vauhdin korostamiseksi. Erikoinen perspektiivi näkyy kuvassa, jossa Emma kurkistelee keittiöön yläkerrasta käsin. Samassa kuvassa eri henkilöiden toiminnot tapahtuvat kolmessa eri tasossa; Emman yläkerrassa, Tommin alakerrassa ja isän portaikossa kerroksien välissä. Perspektiivillä ja mittasuhteilla leikittely taas näkyy kuvassa, jossa Emma piilottaa kutsukortin selkänsä taakse.

8.3 Samaistuminen ja päähenkilön sijoittaminen kuvaan

Länsimaisessa kulttuurissa kuvia luetaan samaan tapaan kuin kirjoitettua tekstiä, vasemmalta oikealle. Kuvan katsoja seuraa eräänlaista polkua, joka lähtee kuvatilan alavasemmalta ja päättyy ylös oikealle. Koska kuvaa katsoessa huomio kiinnittyy ensin alavasempaan, katsoja sijoittaa itsensä tuohon tilaan ja samaistuu helposti siinä esitettyyn hahmoon. Alavasemmalle sijoitettu hahmo ei tunnu vain läheiseltä, mutta myös merkitykselliseltä. Kuvatilan vasemmalle puolelle sijoitetut henkilöt kuuluvat samalle puolelle meidän kanssamme. Yllättävät ja uudet elementit esitetään kuvatilan oikealla puolella, joka edustaa kaukaista ja vierasta aluetta. (Happonen 2002: 105.)

Omassa kuvituksessamme Emma esiintyy alusta lähtien lähes poikkeuksetta kuvatilan vasemmalla puolella. Esimerkkinä tästä on muun muassa heti kirjan ensimmäinen sivu, jossa on kuvattu Emman kotitalo sekä kasvokuva Emmasta. Emman kuva on sijoitettu kuvatilaan alas ja vasemmalle puolelle. Hyvänä esimerkkinä kuvatilan oikean puolen merkityksestä yllättävyyden ja uusien asioiden edustajana on kirjan toinen kuva, jossa Emma katsoo porraskaiteiden välistä alas keittiöön samalla kun isä ryntää alas portaita. Emma on sijoitettu kuvassa taas etuvasemmalle, kun taas kuvatilan oikealle puolelle sijoittuvat sekä isä että keittiössä riehuva Tommi. Näin katsoja samaistuu ensimmäisenä Emmaan ja tutustuu vasta sen jälkeen uusiin ja yllättäviin hahmoihin, Tommiin ja isään.

Syntymäpäiväkutsusta kertovassa kuvassa, jossa Emma juoksee hakemaan kutsukorttia postilaatikosta, Emma on sijoitettu kahteen kohtaan samassa kuvassa; juoksemassa postilaatikolle ja takaisin sisään. Emman hahmojen sijoittamisen kuvaan täytyy tapahtua kronologisesti lukusuunnan mukaan. Aiemmin tapahtuva pitää esittää lukusuunnassa ensin, eli kuvatilän vasemmalla puolella. Siksi postilaatikolle juokseva Emma on esitetty kuvatilassa vasemmalla, ja takaisin sisälle juokseva Emma oikealla puolella.

8.4 Kuvien tulkinta

Lapsi tulkitsee kuvia oman maailmankuvansa pohjalta. Anja Hava kirjoittaa kirjassaan *Kuvittaminen*, että lapsella on kehitystasonsa mukaiset tulkintaedellytykset, jotka tulisi kuvan suunnittelussa ottaa huomioon. Lapsen vajavainen maailmankuva ja kokemuksen puute voivat aiheuttaa virheitä, vaikeuksia ja väärinymmärryksiä kuvien tulkinnoissa. (Hava 1993: 115.)

Lapsilla on kyky nähdä tunteet hyvin konkreettisina ja todellisina kuvissa. He lukevat tarkasti hahmojen ilmeitä, eleitä ja asentoja ja samaistuvat helposti kuvien esittämiin henkilöihin (Hava 1993: 118). Myös Bruno Bettelheim muistuttaa, että lapset ovat tarkkoja tunteiden tulkitsijoita. Saduissa tunnetiloja kuvataan toimintojen ja kuvituksen kautta. Kun tarinassa kerrotaan jonkun itkevän, lapsi ymmärtää tämän henkilön olevan surullinen ja onneton ilman, että henkilön sisäisiä mielentiloja tarvitsee analysoida sen tarkemmin. (Bettelheim 1984: 191.)

Kirjamme kuvituksessa kuvaamme Emman ilmeet selkeästi, jotta tunteisiin samaistuminen olisi lapselle helppoa. Tekstissä kuvaamme myös tunnetiloja erilaisten toimintojen kautta. Esimerkkeinä tästä ovat muun muassa muistelukohtauksen tilanne, jossa Emma ja äiti itkevät surua ja ikävää yhdessä sekä juhramekkoaiheinen kappale, jossa Emma on niin innoissaan tulevista juhlista, ettei hän malta pysyä paikoillaan, vaan ”pinkaisee heti” yläkertaan.

Kuvakirjoissa, saduissa ja lastenkirjoissa on usein kyse päähenkilön tekemästä ulkoisesta tai sisäisestä matkasta (Ylimartimo 2002: 105-106). Päähenkilön ei tarvitse olla konkreettisesti liikkeessä, matkalla johonkin, vaan matkan tunnelmasta riittää kertomaan ainoastaan oikealle suuntautuva katse (Ylimartimo 2002: 108). Kirjan loppu avautuu

ulos- ja eteenpäin viitaten tarinan jatkumiseen (Happonen 2001: 106). Kirjassamme Emma tekee sisäistä matkaa, jonka tavoitteena on surusta selviytyminen. Surusta selviytyminen ei kuitenkaan ole matkan päätepiste, sillä surun jälkeenkin Emma jatkaa matkaansa sisäisen kasvun muodossa. Loppukuvassa Emman katse on suuntautunut oikealle, eteenpäin ja ulos kirjasta. Tämän tarkoituksena on valaa uskoa tulevaisuuteen ja kertoa lapselle, että niin Emman kuin kirjaa lukevan lapsenkin elämä jatkuu.

9 SOSIAALIPEDAGOGIIKKA

Opinnäytetyömme viitekehysteoriaksi olemme valinneet sosiaalipedagogiikan. Viitekehysteoriassa nivotaan yhteen eri tieteenalojen teorioita sosiaalipedagogisen toiminnan perustaksi. Viitekehysteoriat koskevat ensisijaisesti niitä ilmiöitä, joiden kanssa sosiaalipedagogisessa työssä ollaan tekemisissä. (Hämäläinen 2003: 18-19.) Opinnäytetyössämme olemme hyödyntäneet useita eri teorioita, kuten surun, terapeutin lastenkirjallisuuden, lapsen kehityksen ja kuvituksen teoriaa. Sosiaalipedagogiikka opinnäytetyömme viitekehystenä nivoo nämä teoriat yhteen tietoperustaksi ja luo näin opinnäytetyöllemme sosiaalipedagogisen lähtökohdan.

Sosiaalipedagogiikan tarkoituksena on auttaa ihmistä itsepuun ja edistää siinä tarvittavaa subjektiutta (Hämäläinen 1999: 61). Sosiaalipedagoginen työ on usein ylisukupolvista ja tarkoituksena on ongelmien ennaltaehkäisy ja lievittäminen pitkällä aikavälillä. Se on myös ihmisten auttamista selviytymään hetkellisistä arjen ongelmista. (Hämäläinen 1998: 162.) Sosiaalipedagogista työtä tehdään niiden ihmisten parissa, joiden elämänhallinta ja subjektiutus on uhattuna. Sosiaalipedagogista työtä tehdään myös siellä, missä sosiaalisia ongelmia ja syrjäytymistä ei vielä ole vaan pyritään ennaltaehkäisemään tällaisten tilanteiden syntyminen. (Hämäläinen 1998: 165-166.)

Ihmiset kohtaavat elämässään erilaisia ongelmia ja ongelmat ilmenevät eri tavoin. Sosiaalipedagogisen ajattelutavan mukaan kunkin ihmisen tilanteeseen pyritään löytämään yksilöllisiä ratkaisukeinoja soveltaen esimerkiksi toiminnallisuuden ja elämyksellisyyden periaatteita. (Hämäläinen 1999: 77.) Hämäläisen mukaan sosiaalipedagogista näkökulmaa tarvitaan siellä, missä ihmisillä on vaikeuksia kiinnittyä, löytää paikkansa ja saavuttaa elämänlaatua ylläpitävää elämänhallintaa (Hämäläinen 1999: 60). Sosiaalipe-

dagoginen orientaatio muodostuu toimintaperiaatteista, joita ovat muun muassa dialogisuus, itseapuun auttaminen, ihmisenä kasvamisen kokonaisvaltainen tukeminen, toiminnallisuus, osallistuminen ja osallistaminen (Hämäläinen 1999: 62).

Kirjamme on tarkoitettu apuvälineeksi lasten kanssa toimimiseen. Terapeuttisen lastenkirjan avulla surua ja kuolemaa on helpompi käsitellä lapsen kanssa. Tarinan avulla voivat esimerkiksi vanhemmat ja sosiaali- ja kasvatustieteen ammattilaiset kohdata lapsen kokemusmaailman sekä tukea ja vahvistaa häntä tunnetyöskentelyssä. (Laiho 2003.) Kirjamme taustalla on sosiaalipedagoginen ajatus ja siinä on voimaantumisen elementtejä. Kirjamme sisältö ja kirjan lukeminen yhdessä lapsen kanssa tukee lapsen subjektiivuutta ja voimaannuttaa lasta.

9.1 Voimaantuminen

Juha Siitosen mukaan voimaantuminen on henkilökohtainen ja sosiaalinen prosessi. Vaikka toinen ihminen ei voi antaa voimaa toiselle, voimaantumista voidaan kuitenkin yrittää tukea monilla voimaantumisen mahdollistavilla ratkaisulla. Voimaantumisen käsitettä jäsentävät neljä osaprosessia: päämäärät, minäkäsitys, kontekstiuskomukset ja emootiot. (Siitonen 1999: 117-118.) Näiden osaprosessien käsittelyn olemme rajanneet, itsetuntemuksen, itseluottamuksen, tehokkuususkomusten, ilmapiirin ja toiveikkuuden alakäsitteisiin.

Itseluottamus perustuu itsetietoisuuteen. Itsetuntemuksen vahvistamisen tavoitteena on yksilön omien vahvuuksien löytäminen ja heikkojen kohtien tiedostaminen. Yksilön tulee lapsesta asti oppia antamaan tunteilleen sanat ja oppia tunnistamaan sekä tunteensa että niihin johtaneet syyt. Kyky tarkkailla omia tunteita on välttämätöntä, jotta kykenemme huomaamaan tunteemme jo niitä koettaessa ja olemme selvillä siitä, mitä tuntemme. (Siitonen 1999: 136,138.) Kirjassamme käsittelemme erilaisia tunteita, niiden tunnistamista ja nimeämistä. Kirjamme auttaa lasta tunnetyöskentelyssä.

Ihmiset, joilla on vahva luottamus itseensä ja omiin kykyihinsä, ponnistelevat epäonnistumisista ja esteistä kohdatessaan sinnikkäästi niiden ylittämiseksi. Ihminen pystyy myönteisiä mielikuvia ja onnistumiskokemuksia ajattelemalla lisäämään itseluottamustaan ja uskoaan omiin kykyihinsä. Ihmisen tehokkuususkomuksien ja

itseluottamuksen vahvistuessa yksilö voimaantuu. Tarkoituksenmukaiset mallit lisäävät ihmisen itsetehokkuutta ja ovat yhteydessä sisäisen voimantunteen rakentumiseen. Tarkoituksenmukaisten toimintamallien tarkkailu mahdollistaa yksilön omien kykyjen ja toimintamallien reflektoinnin. Tämä johtaa yksilön omien voimavarojen lisääntymiseen. (Siitonen 1999: 139-141.) Kirjamme tavoitteena on auttaa lasta selviytymään surusta tarjoamalla malleja surun työstämiseen. Kirjan kokonaisuuden pääpaino on tunnetyöskentelyssä ja selvitysmiskeinoissa. Kirja tarjoaa konkreettisia esimerkkejä tunteiden käsittelystä ja erilaisista selviytymiskeinoista. Tavoitteena on, että kirjan tarjoamista malleista jää lapselle myönteisiä mielikuvia, jotka lisäävät hänen itseluottamustaan ja uskoa omaan kykyihinsä selviytyä surusta.

Siitosen voimaantumisteoriassa kontekstiuskomukset ovat arvioita siitä, toimiiko ihminen tällä hetkellä voimaantumisen mahdollistavassa ympäristössä. Vanhempien, opettajien, ohjaajien ja muiden aikuisten olisi hyvä jatkuvasti reflektoida sitä, miten toimintaympäristö olisi mahdollisimman voimaannuttava yksilön kannalta. (Siitonen 1999: 142.) Vaikka voimaantuminen on henkilökohtainen prosessi ja lähtee ihmisestä itsestään, toimintaympäristön olosuhteet ovat merkityksellisiä, ja sen vuoksi voimaantuminen on tietynlaisessa ympäristössä todennäköisempää kuin toisessa. (Siitonen 1999: 147.) Ilmapiirin turvallisuus, avoimuus, ennakkoluulottomuus, rohkaiseminen ja tukeminen ovat läheisessä yhteydessä voimaantumiseen (Siitonen 1999: 145). Parhaimmillaan kirjan lukeminen yhdessä aikuisen kanssa luo lapselle voimaantumisen mahdollistavan ympäristön. Optimaalisessa tilanteessa aikuinen on vaikeaa aihetta käsitellessä lapsen turvallinen tuki. Aikuisen ennakkoluuloton ja rohkaiseva suhtautuminen lapsen ajatuksiin, avoin vuorovaikutus ja lapsen surutyön tukeminen edistävät lapsen voimaantumista.

Kirjamme onnellisen lopun tarkoituksena on valaa luottamusta surusta selviytymiseen ja luoda toivoa. Siitosen mukaan toiveikkuus edesauttaa voimaantumista ja vapauttaa voimavaroja. Toiveikas ihminen ei luovuta helposti eikä masennu ylivoimaisilta vaikuttavien haasteiden tai epäonnistumisten edessä. Toiveikkuuden ajatellaan tarkoittavan ihmisen vahvaa uskoa ja luottamusta siihen, että viime kädessä asiat järjestyvät parhain päin pettymyksistä ja takaiskuista huolimatta. (Siitonen 1999: 153-154.)

9.2 Vuorovaikutus

Vuorovaikutus toteutuu kahden ihmisen vastavuoroisessa suhteessa, jossa kumpikin osapuoli vaikuttaa toiseen ja edistää toisessa muutosta. Tämä muutos näkyy inhimillisenä kasvuna sekä persoonallisuuden kehittymisenä. Vuorovaikutuksen kautta opitaan uutta ja syvennetään tietoisuutta. Se rakentaa minuutta sekä vahvistaa yksilön subjektiutta ja elämänhallintaa. Parhaimmillaan tämä muutos antaa ihmiselle uusia taitoja ja kykyjä ja edistää sisäistä kasvua. (Hämäläinen 2003: Liite 1.)

Vuorovaikutus lapsen ja aikuisen välillä vaikuttaa lapsen psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn kehittymiseen. Aikuisen ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa tunteiden osoittaminen, kommunikaatio ja herkkyys reagoida lapsen tarpeisiin ovat tekijöitä, jotka tukevat lapsen myönteistä kehitystä. (Hujala - Parrila-Haapakoski.)

Kuvakirja on hyvä väline yhteiseen, vuorovaikutukselliseen hetkeen aikuisen ja lapsen välillä, sillä lukuhetken avulla aikuinen antaa lapselle todellista läsnäoloaan ja on paikalla sinä aikuisena, jona lapsi häntä tarvitsee (Majaluoma 2002: 22). Lapselle on hyödyksi, jos lukuhetki toteutetaan yhdessä aikuisen kanssa, vaikka lapsi osaisikin jo lukea itse. Kun aikuinen lukee ääneen, on lapsen mahdollista keskittyä paremmin kirjan sisältöön ja käydä läpi surua kertomuksen ja kuvien välityksellä. (Ylönen 2002: 68.) Yhteinen luku- ja keskusteluhetki antaa lapselle tunteen siitä, että lapsi ja hänen tunteensa ovat aikuiselle tärkeitä (Holmberg 2003).

Lapsille tulisi antaa tilaa ja aikaa pohtia kuulemaansa sadun lukemisen jälkeen. Aikuinen voi myös rohkaista lasta puhumaan tarinan sisällöstä ja omista ajatuksistaan. (Bettelheim 1984: 74.) Tiina Holmberg muistuttaa, että kun lapsen kanssa puhutaan tarinan sisällöstä, on tärkeää myötäillä lapsen tapaa puhua siitä. Puhuminen ja tunteiden projisoiminen tarinan hahmojen kautta auttaa lasta ottamaan etäisyyttä vaikeisiin asioihin, vaikka hän puhuisikin itsestään. Jos lapsi kuitenkin siirtyy puhumaan minämuodossa, voi aikuinenkin siirtyä keskustelemaan lapsen omista asioista. (Holmberg 2003.)

Kirjamme on kirjoitettu tukemaan surun ja kuoleman käsittelemistä, ja kirjamme loppuun olemme miettineet kysymyksiä, jotka auttavat lasta ja aikuista keskustelun alkuun. Kysymyksissä nostetaan esille kaikki kirjamme sisältämät tärkeät aihealueet. Kysymysten perään on merkitty sivunumerot, joilla kyseisiä aiheita käsitellään. Aikuinen voi

kysymyksen esittäessään avata kirjan tästä kohdasta ja näin auttaa lasta palauttamaan mieleensä kappaleen sisällön. Kysymykset on kirjoitettu niin, että lapsi voi halutessaan ilmaista tunteitaan kirjan henkilöiden kautta. Esimerkiksi kysymykseen ”Mikä voisi auttaa Emmaa selviytymään surussa?” lapsen on mahdollista vastata joko kertomalla omista selviytymiskeinoistaan Emman henkilöihän kautta tai puhumalla minämuodossa. Näin lapsi voi tarvittaessa käsitellä vaikeita asioita turvallisesti ilman, että ne tulevat liian lähelle häntä itseään.

10 OPINNÄYTETYÖPROSESSIN KUVAUS

Olemme edenneet koko prosessin ajan syksyllä 2005 tekemämme tutkimussuunnitelman mukaan. Olimme päättäneet tehdä lastenkirjan, joka käsittelee realistisesti surua ja kuolemaa. Kesän 2005 aikana luimme aiheeseen liittyvää kirjallisuutta. Ennen kirjan tarinan suunnittelua tutustuimme aikaisemmin aiheesta julkaistuihin lastenkirjoihin. Halusimme kartoittaa millaisia kirjoja on jo olemassa ja millaiselle kirjalle olisi tarvetta. Olimme tässä vaiheessa jo päättäneet, ettemme halua tehdä fiktiivistä satukirjaa emmekä myöskään kristillisestä näkökulmasta kuolemaa tarkastelevaa kirjaa. Kohderyhmää emme olleet tässä vaiheessa vielä tarkasti rajanneet. Olimme päättäneet tehdä kuvitetun lastenkirjan, emme pienille lapsille tarkoitettua katselukirjaa emmekä nuortenkirjaa. Kohderyhmä tarkentui opinnäytetyöprosessin edetessä lähinnä 4-8-vuotiaisiin.

Halusimme tehdä työelämälähtöisen tuotoksen, josta olisi hyötyä lasten lisäksi vanhemmille ja muille läheisille sekä kaikille lasten parissa työskenteleville. Tavoitteenamme oli tehdä kirja, jonka avulla olisi helppo lähestyä vaikeasti käsiteltävää aihetta. Kirjamme tarkoituksena on, että aikuinen lukisi kirjaa yhdessä lapsen kanssa, keskustelisi kuolemaan, suruun ja tunteisiin liittyvistä asioista sekä oikaisisi lapsen virheellisiä käsityksiä kuolemasta. Kirjamme kokonaisuutta miettiessämme päätimme laittaa loppuun ohjeita kirjan käyttöä varten ja kysymyksiä, jotka helpottavat kirjan sisällön pohtimista. Saimme idean Tiina Holmbergilta ja Saara Laiholta, joiden terapeuttisissa lastenkirjoissa nämä asiat on otettu huomioon. Kysymykset ja ohjeet on tarkoitettu avuksi kirjaa lukevalle aikuiselle.

Ennen kirjan tarinan kirjoittamista mietimme, minkälaisia kysymyksiä kuolema lapsessa herättää. Etsimme aihetta käsittelevästä kirjallisuudesta lapsille tyypillisiä kuolemaan liittyviä kysymyksiä. Kirjallisuuteen tutustuessamme löysimme paljon viitteitä lapsille suunnatuista sururyhmistä. Tavoitteenamme oli testata kirjan toimivuus lasten sururyhmässä ennen sen painamista. Ajattelimme, että sururyhmien vetäjillä olisi paljon tietoa kysymyksistä, joita kuolema lapsissa herättää. Sururyhmien löytäminen pääkaupunkiseudulta osoittautui vaikeaksi, mutta lopulta löysimme seurakunnan järjestämän sururyhmän. Testautimme siellä kirjan sen tekovaiheessa, jotta muutosten tekeminen olisi vielä mahdollista. Tutustuimme myös Jyväskylän mielenterveysseuran Tuettu Suru -projektiin, joka järjestää sururyhmiä lapsille. Teimme sähköpostihaastattelun Tuettu Suru -projektin projektisihteerille Anne Laimiolle. Haastattelussa kysyimme muun muassa lasten tavallisimmista kuolemaa koskevista kysymyksistä. Laimio vastasi sähköpostihaastatteluunne ja saimme häneltä muutamia vinkkejä kirjaamme varten.

Aihealueet, jotka halusimme sisällyttää kirjaamme, muotoutuivat kirjallisuuden pohjalta. Vähitellen kesällä 2006 saimme muokattua kirjaamme tarinan, joka sopi tärkeäksi katsomiemme aihealueiden ympärille. Pohdimme pitkään hautajaisjärjestelyjen sekä itse hautajaisten sisällyttämistä kirjaamme. Päädyimme kuitenkin jättämään ne pois, sillä niiden käsitteleminen ilman uskonnollista kantaa tuntui ongelmalliselta.

Aloitimme kirjan sisällön kehittelyn luomalla kirjaan henkilöhahmot. Päätimme, että tarinassa kuvaillaan perhettä, johon kuuluu vanhempien lisäksi kolme lasta, joista yksi on kuollut. Halusimme mukaan useamman henkilön, jotta jokaiselle voitaisiin luoda eri tavalla suruun reagoiva rooli. Emme määritelleet kirjamme henkilöiden tarkkoja ikä, koska emme pitäneet sitä tarpeellisena. Halusimme kuitenkin, että päähenkilö on kohde-ryhmämme ikäinen, jotta lapsen on helppo samaistua häneen.

Emme aluksi kiinnittäneet huomiota tarinan kronologiseen jatkuvuuteen, vaan lähdimme rakentamaan tarinaa kappale kappaleelta erikseen jokaisen teeman ympärille. Tämän jälkeen meillä oli joukko yksittäisiä tilanteita, jotka tapahtuvat perheen kotona, mutta eivät vielä liittyneet toisiinsa. Kun aloitimme tilanteiden yhdistämisen, meidän oli otettava huomioon kronologisuus ja loogisuus. Tarinan sujuvuuden kannalta jouduimme muuttamaan muutamia kohtia tarinassa ja tekemään paljon pieniä muutoksia.

Suunnittelimme kuvat, niin että ne auttaisivat lasta seuraamaan kirjan tarinaa, mutta kuitenkin, niin etteivät ne veisi liikaa lapsen huomiota. Kirjan tarinan selkeyttämiseksi valitsimme jokaiseen tilanteeseen erivärisen taustasävyä. Kuvien suunnittelussa piti huomioida kuvan ja tekstin vastaavuutta sekä kuvien sommittelua. Kuvien suunnittelussa piti myös huomioida lasten samaistumisen kohteet sekä se, miten lapsi kuvia tulkitsee. Kuvituksen tyyliin haimme mallia selaamalla läpi kasoittain lastenkirjoja ja tutkimalla niiden kuvituksia. Tyylin lopulliseen muotoutumiseen vaikutti tietysti myös kuvittajan oma tyyli. Valitsimme tekniikaksi tussin ja akvarellien yhdistämisen, sillä kokeiluamme erilaisia tekniikoita tällä päästiin mielestämme parhaimpaan lopputulokseen.

Kirjamme teoreettiseksi viitekehikseksi muodostui sosiaalipedagogiikka, joka nivoo yhteen kaikki muut käyttämämme teoriat tietoperustaksi. Lopputulos muodostui lapsen kognitiivisen ja psyykkisen kehityksen, lapsen surun, kuvituksen, terapeutin lastenkirjallisuuden sekä vahvistamisen ja vuorovaikutuksen teorioiden ympärille.

Kesällä 2006 olimme saaneet ensimmäisen version kirjasta valmiiksi. Pyysimme kahta opiskelutoveriamme lukemaan kirjamme tekstin, jotta saisimme palautetta kirjan selkeydestä ja tarinan loogisuudesta. Syksyllä 2006 testasimme kirjaa myös kahdella kohderyhmään kuuluvalla joukolla. Halusimme ulkopuolisen kommentin kirjan sisältämisestä aiheista sekä mahdollisia muutosehdotuksia tarinaan. Saatuaamme palautetta kirjoitimme tekstin vielä kaksi kertaa uudelleen, ennen kuin pääsimme viimeistellyyn versioon. Koko opinnäytetyöprosessimme ajan saimme tärkeää palautetta seminaariryhmältä, ohjailta opettajilta ja opponenteilta. Palautteen avulla pystyimme muokkaamaan sekä kirjan sisältöä että raporttia paremmaksi.

Kirjamme sai konkreettisen muodon EVTEK-ammattikorkeakoulun digitaalipainossa. Tekstin ja kuvien taitossa ja kuvien skannauksessa saimme apua mediatekniikan opiskelija Marjo Meittamolta. Suunnittelimme yhdessä ulkoasun, fontin ja tekstin sijoittamisen kuviin. Suunnitelmiamme ja visiomme pohjalta Meittamo toteutti kirjan visuaalisen ulkomuodon ja toimitti sen painoon.

11 ARVIOINTI JA LUOTETTAVUUS

Arvioinnin ja luotettavuuden tueksi olemme toteuttaneet itsearviointia ja triangulaatiota. Sen lisäksi olemme testanneet kirjaamme kohderyhmällä kahdessa eri paikassa. Olemme myös luetuttaneet opinnäytetyötämme ja kirjaamme ulkopuolisilla ja vertaislukijoilla. Kirjamme sisällön luotettavuuden lisäämiseksi olemme ottaneet myös esimerkkiä aikaisemmasta terapeuttisesta lastenkirjallisuudesta.

Kirjaa tehdessämme saimme käyttää mielikuvitusta ja pyrimme miettimään asioita lapsen näkökulmasta. Lapsilähtöisyyden varmistamiseksi testautimme kirjaamme kaksi kertaa kohderyhmällä. Saimme testauksesta toivomaamme palautetta sekä varmuutta kirjamme tarkoituksenmukaisuudesta. Mielestämme kuvitus vastaa hyvin sille asettamiimme tavoitteita ja teksti on selkeää ja helppolukuista. Palautetta saatuaamme kiinnitimme erityistä huomiota tekstin rakenteeseen.

Luimme kirjan lasten vastaanottokodissa kahdelle 5- ja 6-vuotiaalle pojalle. Kirjan testilukeminen osoittautui hyödylliseksi kokemukseksi. Pojat seurasivat mielenkiinnolla kirjan tarinaa ja esittivät kysymyksiä, kun niitä nousi esille. Kysymykset olivat seuraavanlaisia: ”Missä Saara on?”, ”Miksi Saara ei tule takaisin?”, ”Missä Saara hyppii hypynarua?”, ”Mihin Saara on kuollut?” Olimme asettaneet tavoitteeksemme, että kirjan tarinan nostaisi esiin tämänkaltaisia kysymyksiä. Kirjaa lukiessa ja lasten esittäessä kysymyksiä tuli tunne, että kysymyksiin on vaikea vastata. Vastaaminen kuitenkin helpotui huomattavasti, kun muisti, että vastaukseksi riittää se, ettei kukaan tiedä vastausta esimerkiksi kysymykseen: ”Mihin kuollut menee?”.

Pojat jaksoivat kuunnella kirjan alusta loppuun ja 5-vuotias halusi kuulla tarinan uudelleen heti ensimmäisen lukukerran jälkeen. Kirjan lukemisen jälkeen oli helppo keskustella kuolemaan liittyvistä asioista kyseisen pojan kanssa. Kirja sai pojan miettimään hänen omia kokemuksiaan muun muassa käynneistä kuolleiden sukulaisten haudoilla. Keskustelun aikana tuli selvästi esiin se, kuinka virheellinen 5-vuotiaan lapsen kuolemakäsitys vielä on. Käsitys kuolemasta tuntui olevan vielä sekava ja aikuisen olikin jatkuvasti kysyttävä lisää lapsen kertomista asioista niitä selventääkseen. Aikuinen joutui myös korjaamaan joitakin lapsen uskomuksia liittyen kuolemaan.

Vaikka kirjan loppuun suunnitellut kysymykset eivät olleet valmiita vielä testausvaiheessa, kirjan testilukeminen vahvisti kirjan loppuun miettimiemme kysymysten tarpeellisuuden. Lasten mielenkiinto kirjan tarinaa kohtaan ja positiiviset kommentit kirjan kuvituksen luonnoksista olivat myönteistä palautetta meille.

Syksyllä 2006, kun kirjamme oli lähes valmis, löysimme Vantaalta lapsille suunnatun sururyhmän, joka kokoontui neljä kertaa syksyn aikana. Otimme yhteyttä sururyhmän vetäjään, Aila Suomalaiseen, ja pyysimme häneltä ehdotuksia kirjamme loppuun laitettavien kysymysten sisällöstä. Lähetimme hänelle kirjamme tarinan sähköpostitse. Suomalainen kiinnostui heti kirjastamme ja kysyikin lupaamme lukea sen sururyhmässä.

Saimme Suomalaiselta positiivista palautetta kirjastamme ja hyviä neuvoja kirjamme loppuun tuleviin kysymyksiin. Suomalaisen mielestä kirjamme tarina on kaunis ja se kertoo turvallisella tavalla kuolemasta. Hän totesi, että lapset kuuntelivat tarinaa keskittyneinä ja että kirjamme toimii hyvänä pohjana jatkotyöskentelylle, esimerkiksi keskustelulle ja toiminnallisille menetelmille. Jatkotyöskentelyn yhteydessä näkyi, että lapset olivat ymmärtäneet kirjamme sisällön ja tarinamme oli nostanut esiin lisäkysymyksiä. Kirjamme on Suomalaisen mielestä sopivan pituinen yhdelle tapaamiskerralle ja se soveltuu monen ikäisille lapsille. Hän aikoo lukea kirjaa vastaisuudessaakin sururyhmien lapsille.

Koko opinnäytetyöprosessimme ajan opiskelijakollegat ja ohjaavat opettajat ovat lukeet työtämme ja arvioineet sitä opinnäytetyöseminaareissa. Ulkopuoliset lukijat eivät ole perehtyneitä aiheeseen, joten he kykenevät arvioimaan sisältöä objektiivisesti ja huomaavat epäloogisuudet helpommin. He pystyvät arvioimaan myös sitä, onko tekstin sisältö tarpeeksi selkeää ja helposti ymmärrettävää. Lukijat ovat arvioineet työtä osin ulkopuolisen, osin vertaisarvioijan näkökulmasta. Tämä johtuu siitä, että lukijat ovat olleet perehtyneitä esimerkiksi sosiaalipedagogiikkaan, mutta eivät kuvituksen teoriaan. Kirjamme sisällöstä olemme saaneet palautetta myös muutamalta muulta ulkopuoliselta lukijalta. He ovat arvioineet tekstin johdonmukaisuutta, lapsilähtöisyyttä, helppolukuisuutta ja mielenkiintoisuutta. Saamamme palautteen mukaan olemme tehneet muutoksia kirjamme ja raporttimme sisältöön.

Triangulaatiolla tarkoitetaan erilaisten metodien, tutkijoiden, tiedonlähteiden tai teorioiden yhdistämistä tutkimuksessa. Tutkijaan liittyvällä triangulaatiolla tarkoitetaan sitä,

että tutkimuksen tekijöinä on mahdollisimman monta henkilöä. Teoriaan liittyvä triangulaatio tarkoittaa sitä, että tutkimuksessa on käytetty useita eri teorioita. (Tuomi - Sarajärvi 2004: 140-142.) Olemme käyttäneet opinnäytetyössämme tutkijaan ja teoriaan liittyvää triangulaatiota arvioinnin ja luotettavuuden tukena. Opinnäytetyömme luotettavuutta lisää se, että sen tekijöitä on kolme. Opinnäytetyössämme olemme hyödyntäneet lapsen psyykkisen ja kognitiivisen kehityksen, terapeutin lastenkirjallisuuden, surun, kuvituksen ja sosiaalipedagogiikan teorioita. Tämä laajentaa tutkimuksen teoreettista näkökulmaa. Koimme mielekkääksi eri teorioiden yhdistämisen, koska opinnäytetyömme tuotoksena on kirja, jonka sisältö rakentuu usean eri teorian pohjalta.

Kuten olemme raportissamme jo aikaisemmin maininneet, otimme kirjan sisältöä suunnitellessamme mallia aikaisemmista terapeutista lastenkirjoista. Saara Laiho ja Tiina Holmberg ovat tehneet muutamia mielestämme hyviä terapeutisia lastenkirjoja. Tutkimme Laihon ja Holmbergin kirjoja ja sitä, miten ne rakentuvat. Teimme oman kirjamme samaa kaavaa soveltaen. Kirjamme sisällön luotettavuutta lisää se, että olemme käyttäneet sen esimerkkeinä näitä kirjoja.

Kirjastamme tuli sille asettamiemme tavoitteiden mukainen. Saamamme palautteen mukaan kirjamme ei ole liian raskasta luettavaa, sillä vaikka sen perussävy on surullinen, siitä löytyy kuitenkin huumoria ja tilannekomiikkaa, jotka keventävät kirjaa. Olemme onnistuneet tavoitteessamme upottaa surun ja kuoleman käsittely kirjan tarinan sisään. Kirjamme sisältämät tärkeät aiheet ja niiden viesti lapselle ovat löydettävissä kirjan tarinasta, mutta eivät ole kuitenkaan liian tyrkyllä. Kirjamme tarkoituksena oli helpottaa keskustelua vaikeasta aiheesta. Saamamme palautteen mukaan kirjan lukeminen on nostattanut esiin lisäkysymyksiä ja lapset ovat myös kertoneet omia kokemuksiaan surusta ja kuolemasta.

12 POHDINTA

Halusimme kirjallamme vastata olemassa olevaan tarpeeseen realistisesti kuolemaa käsittelevistä lastenkirjoista. Työmme teoreettiseksi viitekehikseksi muotoutui sosiaalipedagogiikka. Opinnäytetyömme tietoperusta koostuu lapsen surun, kuvituksen ja tera-

peuttisen lastenkirjallisuuden teorioista. Tämän tietotaustan pohjalta toteutimme kirjamme *Emman kirja surusta*.

Lapsen surun teorian valinta tietoperustaamme oli alusta asti selvää. Lapsen surun teorian kautta oli helppo koota aihealueita, joita kirjassamme käsittelemme. Lastenkirjallisuuden kuvittamisesta löytyi niukasti tietoa. Lastenkirjojen kuvitusten analysointia ja arviointia löytyi paljon, mutta konkreettisia ohjeita oli vaikea löytää. Terapeuttisen lastenkirjallisuuden teoria vastasi kysymyksiimme siitä, mitä terapeuttisen lastenkirjan pitäisi sisältää. Sosiaalipedagogiikan mukaan ottaminen oli alusta asti selvää, mutta lopullista muotoaan se haki pitkään. Loppujen lopuksi siitä muodostui teoreettinen viitekehys opinnäytetyöllemme. Tämä oli mielestämme oikea valinta, sillä nyt sosiaalipedagogiikka nivoo yhteen käyttämämme teorat ja tukee työmme sosiaalipedagogista orientaatiota.

Kirjamme pääasiallinen kohderyhmä, 4-8-vuotiaat lapset, muodostui lapsen psyykkisen ja kognitiivisen kehityksen teorian pohjalta. Kohderyhmän rajaaminen osoittautui hankalaksi, sillä lapsen mielikuvitus ja ymmärrys kuolemasta kehittyvät yksilölliseen tahtiin. Mielikuvituksen ja kuolemakäsityksen kehittymiseen vaikuttaa myös lapsen oma kokemusmaailma. Tästä syystä kohderyhmämme onkin viitteellinen.

Prosessimme eteni tutkimussuunnitelman jättämisen jälkeen tasaisesti ja tapasimme säännöllisin väliajoin. Muuten kirjan tekeminen edistyi aikataulun mukaan, mutta kuvituksen tekeminen vei enemmän aikaa kuin olimme arvioineet. Suunnittelimme kuvituksen yhdessä, mutta sen toteuttaminen jäi yhden ihmisen vastuulle. Yhtenäisen lopputuloksen saavuttamiseksi tällaista työtä ei voi jakaa monen ihmisen vastuulle. Koko opinnäytetyöprosessia helpotti säännöllisen työskentelyrytmin ylläpitäminen.

Nyt kun olemme saaneet kirjastamme digitaalisen version aiomme tarjota sitä julkaistavaksi eri kustannusosakeyhtiöille ja järjestöille. Toivomme, että kirja julkaistaan, jotta siitä hyötyisivät mahdollisimman monet tahot. Olemme kuitenkin teettäneet kirjasta EVTEK-ammattikorkeakoulun digitaalipainossa pehmeäkantisia kopioita, joita aiomme jakaa meitä tukeneille henkilöille ja tarvittaessa myös muualle.

Opinnäytetyötä tehdessä mahdollisiksi jatkotutkimusaiheiksi nousivat seuraavat kolme aihetta: työvälineet lasten surutyön tukemiseen, pääkaupunkiseudun sururyhmät ja muita vaikeita aiheita käsittelevät lastenkirjat.

Pohdimme sitä, minkälaisia muita työvälineitä ja -menetelmiä voisi käyttää lapsen surutyön tukemisessa. Mietimme tätä erityisesti surevien lasten vanhempien näkökulmasta. Sosiaali- ja kasvatustieteiden ammattilaisille suunnattuja menetelmiä ja työvälineitä on olemassa, mutta ne eivät ole yhtä helposti lasten vanhempien saatavilla. Ammattilaisille suunnatut menetelmät ja työvälineet vaativat usein paljon aikaa ja niiden käytön opettelua. Siksi tarvetta olisikin helppokäyttöisille ja helposti saatavilla oleville työvälineille ja menetelmille.

Erityisesti lapsille suunnattuja sururyhmiä on valitettavan vähän pääkaupunkiseudulla. Sururyhmät ovat useimmiten kristillisesti suuntautuneita. Huomasimme tämän etsiessämme sururyhmiä kirjan testausta ja käytännön neuvoja varten. Näemme sururyhmän toteuttamisen hyvänä mahdollisuutena toiminnallisen opinnäytetyön tekoon.

Tutustuessamme terapeutteihin lastenkirjoihin löysimme kirjoja, jotka kertovat sijais-sisarudesta, päihdeongelmista, avioerosta ja perheväkivallasta. Pohdimme myös sitä, minkä muiden aiheiden käsittelyssä voisi hyödyntää terapeutista lastenkirjaa. Esimerkkinä voisi olla kirja sisaruskateudesta. Tämän aiheen tutkiminen ja mahdollinen toteuttaminen voisi olla opinnäytetyön aiheena.

Opinnäytetyöprosessin aikana syvensimme ymmärrystämme sosiaalipedagogiikan merkityksestä teoreettisena viitekehyksenä. Olemme oppineet paljon tieteellisestä kirjoittamisesta ja lastenkirjan tekemisestä. Erityisesti kattavan raportin kirjoittamisen oppiminen oli mielestämme hyödyllistä. Koska sosiaalialalla suositaan projekteja, on hyvin mahdollista, että tulevaisuudessa tulemme työskentelemään niiden parissa ja tarvitsemaan raportointitaitoja. Lastenkirjan tekeminen oli haastavaa. Avainsanat kirjan tekemisessä olivat mielikuvitus ja lapsenmielisyys. Teoriataustan pohjalta olemme saaneet uuden näkökulman vaikeiden asioiden kanssa kamppailevan lapsen tukemiseen. Olemme sisäistäneet aikuisen tuen merkityksen lapsen eheyttämisessä.

LÄHTEET

- Arajärvi, Terttu 1999: Hyvä lapsuus vauvasta kouluikäiseksi. Helsinki: Ajatus kustannusosakeyhtiö.
- Bettelheim, Bruno 1984: Satujen lumous, merkitys ja arvo. Rutanen, Mirja (suom.). Juva: WSOY.
- Dyregrov, Atle - Hordvik Elin 1992: Sisarusten surutyö. Teoksessa Manneri, Tuija (toim.): Valettu Suru. Lapsen kuolema ja perheen tukeminen. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto. Julkaisu 88. 44-49.
- Dyregrov, Atle - Raundalen, Magne 1995: Sureva lapsi ja koulu. Villa, Saara (suom.) Tampere: Vastapaino.
- Dyregrov, Atle 1996: Lapsen suru. 3. painos. Makkonen, Mirja (suom.). Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Erkkilä, Jaakko 2003: Musiikkiterapian mahdollisuudet lapsen surussa. Teoksessa Erkkilä, Jaakko - Holmberg, Tiina - Niemelä, Sirkku - Ylönen Hilikka (toim.): Surevan lapsen kanssa. Jyväskylä: Tuettu suru -projekti, Suomen mielen-terveysseura. 15-55.
- Finne, Anneli - Kota, Matti 1990: ...mutta tähtein tuolla puolen... Helsinki: Lastenkeskus.
- Gray, Nigel - Cabban, Vanessa 2000: Pikkunallen isoisa. Jaatinen, Eila (suom.). Karkkila: Kustannus-Mäkelä.
- Happonen, Sirke 2002: Liike, kuvakirja ja kuvitettu teksti. Teoksessa Rättyä, Kaisu - Rossi, Raija (toim.): Tutkiva katse kuvakirjaan. Tampere 2001: Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti. 101-132.
- Hava, Anja 1993: Kuvittaminen. Helsinki: Rakennustieto.
- Hisinger, Liisa - Siltala, Pirkko 2002: Kuinka lohduttaa surevaa lasta? Teoksessa Juonen, Riika - Ranssi-Matikainen, Hanna (toim.): Jospa ukki nukkuukin? Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 35-38.
- Holmberg, Tiina 2002: Kun maasta sataa vettä. Jyväskylä: Pesäpuu.
- Holmberg, Tiina 2003: Leikkiin on kirjoitettu lapsen surun sanat. Teoksessa Erkkilä, Jaakko - Holmberg, Tiina - Niemelä, Sirkku - Ylönen Hilikka (toim.): Surevan lapsen kanssa. Jyväskylä: Tuettu suru -projekti, Suomen mielen-terveysseura. 57- 97.
- Holmberg, Tiina 2003: Ville vilkastuksen tunnuseikkailu. Jyväskylä: Pesäpuu.
- Hujala, Eeva - Parrila-Haapakoski, Sanna. Laatua lapsityöhön. Seurakuntien lapsityön keskus. Oulun Varhaiskasvatuskeskus. Verkkodokumentti.

<<http://www.evl-slk.fi/tyoalat/paivakerhot/laatuty.html>>
20.10.2006.

Luettu

- Hämäläinen, Juha 1998: Seikkailu- ja elämyspedagoginen orientaatio sosiaalipedagogisessa ajattelussa ja toiminnassa. Teoksessa Lehtonen, Timo (toim.): Elämän seikkailu. Näkökulma elämyksellisen ja kokemuksellisen oppimisen kysymyksiin Suomessa. Jyväskylä: Mannerheimin Lastensuojeluliitto ry. Nuorten Palvelu ry. 149-167.
- Hämäläinen, Juha 1999: Johdatus sosiaalipedagogiikkaan. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Jalonen, Riitta 2004: Tyttö ja naakkapuu. Helsinki: Tammi.
- Jarasto, Pirkko - Sinervo, Nina 1997: Elämää varten. Alle kouluikäisen lapsen maailma. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Julkunen, Marja-Liisa 1993: Lukijaksi kasvaminen. Porvoo: WSOY.
- Karjalainen, Maija 2001: Realistisen lastenkirjan lapsikuva teoksessa Suojala, Marja – Karjalainen, Maija (toim.) Avaa lastenkirja. Helsinki: Lasten keskus. 56-84.
- Koppinen, Marja-Leena - Lyytinen, Paula - Rasku-Puttonen, Helena 1989: Lapsen kieli ja vuorovaikutustaidot. Rauma: Kirjayhtymä Oy.
- Laiho, Saara 2000: Urhea Pikku-Nalle. 2. painos. Helsinki: Lastenkeskus.
- Laiho, Saara 2003: Et ole yksin, Pikku-Kurre! A-klinikkasäätiö. Helsinki: Lastenkeskus.
- Launis, Mika 2002: Kuvituksentutkimus, taiteen funktio ja identiteetti. Teoksessa Rättyä, Kaisu - Rossi, Raija (toim.): Tutkiva katse kuvakirjaan. Tampere 2001: Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti. 57-78.
- Lindqvist, Martti 2003: Surussa lapsen kanssa. Teoksessa Erkkilä, Jaakko - Holmberg, Tiina - Niemelä, Sirkku - Ylönen Hilkka (toim.): Surevan lapsen kanssa. Jyväskylä: Tuettu suru -projekti, Suomen mielenterveysseura. 9-11.
- Majaluoma, Markus 2002: Lastenkuvakirjoja... kenelle ja miksi? Teoksessa Rättyä, Kaisu - Rossi, Raija (toim.): Tutkiva katse kuvakirjaan. Tampere 2001: Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti. 19-26.
- Niku, Anne - Sarinko, Emmi 2004: Teoksessa Laimio, Anne (toim.): Yhdessä suru on helpompi kantaa. Opas lasten ja nuorten sururyhmien ohjaajalle. Helsinki: Tuettu suru -projekti, Suomen mielenterveysseura. 7-64.
- Ranssi-Matikainen, Hanna - Juvonen, Riikka 2002: Jospa ukki nukkuukin? Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Robberecht, Thierry - Goossens, Philippe 2004: Eeva kadonneiden siskojen maassa. Suonto-van der Meer, Sinikka (suom.). Helsinki: Lasten keskus.
- Ruoppila, Risto 1998: Lapsuudesta nuoruuteen. Teoksessa Lyytinen, Paula - Korhokangas, Mikko - Lyytinen, Heikki (toim.): Näkökulmia kehityopsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. 1.-3. painos. Porvoo: WSOY. 157-167.

- Siitonen, Juha 1999. Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. Oulun opettajakoulutuslaitos. Verkkodokumentti.
<<http://herkules.oulu.fi/isbn951425340X/isbn951425340X.pdf>> Luettu 12.10.2006
- Suojala, Marja 2002: Portti kirjallisuuteen – kuvakirjat varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Bengtsson, Niklas - Loivamaa, Ismo (toim.): Kuvituksen monet muodot. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu. 121-129.
- Tuomi, Jouni - Sarajärvi, Anneli 2004: Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. 1.-3. painos. Helsinki: Tammi.
- Valery, Susan 1996: Mäyrän jäähyväislahjat. 2. korjattu painos. Melville, Erja (suom.). Helsinki: Lasten keskus.
- Vinje, Kari - Zahl Olsen, Vivian 1999: Pekka ja kaksi käsinettä. Mäkelä, Raimo (suom.). Kauniainen: Perussanoma.
- Weitze, Monika 2002: Kuinka pikku elefantti parani suuresta surustaan. 2. painos. Kellomäki, Ullamari (suom.) Helsinki: Lasten Keskus.
- Williamson, G. Gordon - Szczepanski, Margery 1999: Coping frame of reference. Teoksessa Kramer, Paula - Hinojosa, Jim (toim.): Frames of reference for pediatric occupational therapy. 2. edition. Lippincott: Williams & Wilkins. 431-468.
- Ylimartimo, Sisko 2002: Kanssa ja lisää, vaiko ohi tai jopa vastaan? Lastenkirjan kuvittaja myötä- ja mielikuvittelijana. Teoksessa Rättyä, Kaisu - Rossi, Raija (toim.): Tutkiva katse kuvakirjaan. Tampere 2001: Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti. 79-100.
- Ylönen, Hilkka 2000: Loihditut linnut. Satujen merkitys lapselle. Helsinki: Tammi.
- Ylönen, Hilkka 2003: Kuljettiin siniseen puutarhaan - satu ja todellisuus lastenkirjoissa. Teoksessa Erkkilä, Jaakko - Holmberg, Tiina - Niemelä, Sirkku - Ylönen Hilkka (toim.): Surevan lapsen kanssa. Jyväskylä: Tuettu suru -projekti, Suomen mielenterveysseura. 125- 162.

EMMAN KIRJA SURUSTA

Kirja sisarusten kuolemasta

**Eeva Piha
Tanja Saukonoja
Noora Virolainen**

EMMAN KIRJA SURUSTA

Kirja sisarusten kuolemasta

Kuvat: Eeva Piha
Ulkoasu: Marjo Meittamo

Helsinki 2006

Tässä talossa asuu Emman perhe. Perheeseen kuuluvat Emman isä, äiti, Tommi-veli ja Osku-koira. Perheeseen kuuluu myös Saara-sisko, mutta Saara on kuollut. Saaran kuoleman jälkeen koko perheen elämä on ollut mullin mallin. Emma ei aina ymmärrä mitä tapahtuu, eikä hän tiedä, mitä pitäisi tehdä. Emma ajattelee Saaraa joka päivä. Kaikki arkipäiväisetkin asiat tuntuvat vaikeilta ja erilaisilta ilman Saaraa. Tällä hetkellä talossa nukutaan, tai niin ainakin luulisi...

Yhtäkkiä Emma herää. Alakerrasta kuuluu hirvittävää meteliä, ja Emma juoksee katsomaan, mitä tapahtuu. Hän kurkkii porraskaiteiden välistä keittiöön. Lattia on särkyneiden lasien, lautasten, maustepurkkien, paistinpannujen, kattiloiden ja muiden tavaroiden peitossa. Emma näkee Tommin hyppimässä keittiön pöydällä. Tommilla on kädessään mehukannu, jonka hän heittää lattialle sellaisella voimalla, että lasinsiruja ja mehua lentää ympäriinsä. Isäkin kuulee metelin. Hän suhahtaa Emmen ohi portaissa ja kiittää kohti keittiötä. Äiti nukkuu yhä eikä herää meteliin.

Tilanne pelottaa Emmaa ja hän miettii, että sisken kuoleman jälkeen kaikki ovat käyttäytyneet omituisesti. Tommi on kiukutellut, heitellyt tavaroita ja vetänyt koiraa hännästä. Emma on huomannut äidin ja isänkin olevan allapäin ja kuin muissa maailmoissa. Isä on selittänyt Emmalle, miksi Tommi on ollut vihainen ja äiti niin väsynyt. Emmalla itselläänkin on ollut vähän omituinen olo. Isä on sanonut Emmalle, että suru näkyy kaikissa eri tavalla. Emmasta suru tuntuu siltä, kuin selässä olisi reppu täynnä isoja kiviä.

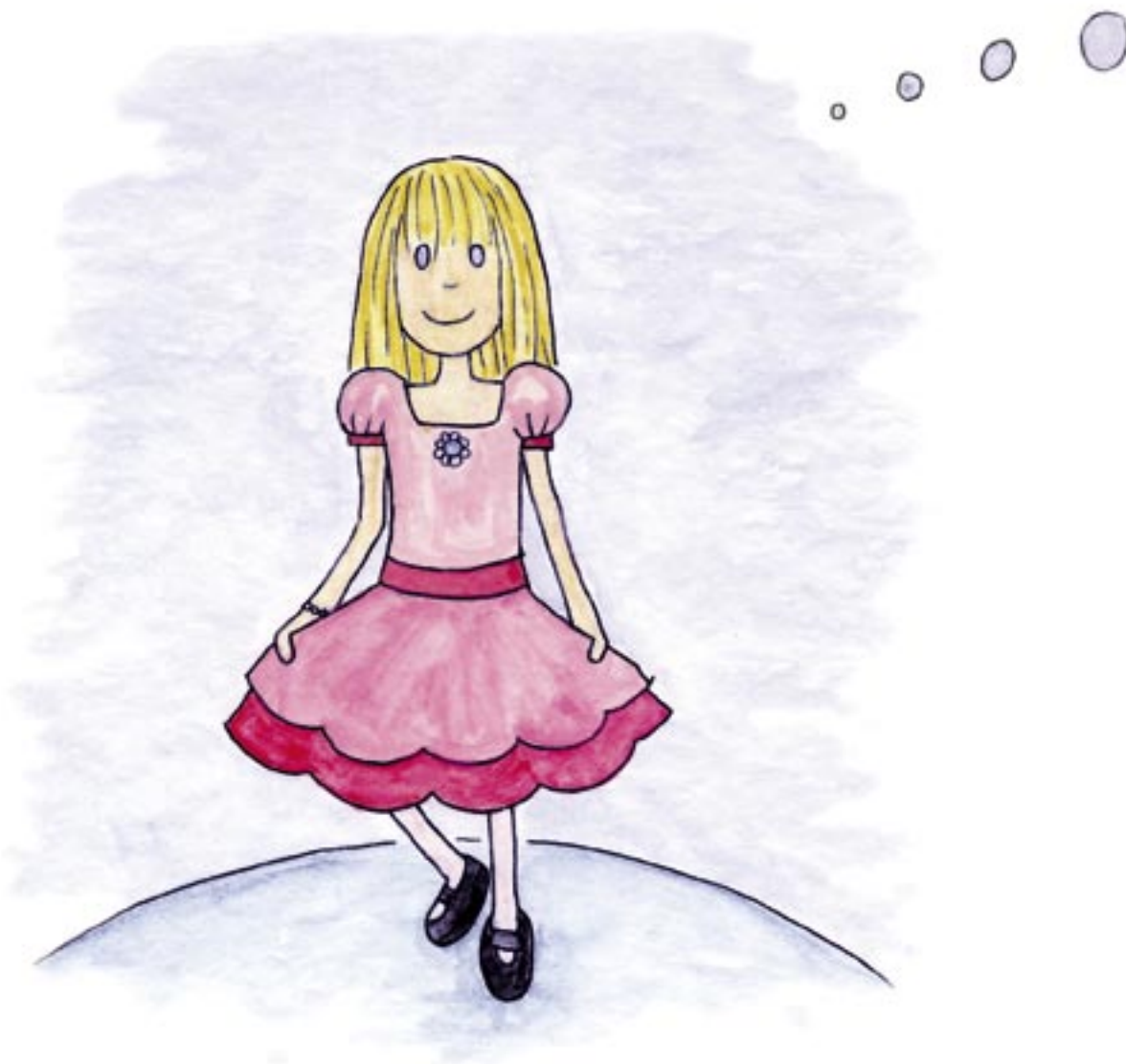
Tänä aamuna, niin kuin monena edellisenäkin aamuna,
 Emma juoksee postilaatikolle hakemaan postia. Emma on jo pitkään
 odottanut kutsua naapurin lidan syntymäpäiville. Emma ilahtuu,
 kun hän huomaa vaaleanpunaisen kirjekuoren pilkistävän
 postin seasta. Hän juoksee takaisin sisään ja rutistaa haltioissaan
 kutsua. Emma muistaa, että viime vuonna Saarakin oli mukana
 syntymäpäivillä ja voitti onninnasta kimallekyniä
 ja tarravihon. Emma tietää jo, minkä lahjan aikoo antaa
 lidalle. Mielessään hän kuvittelee, kuinka
 iloiseksi lida tulee avatessaan lahjan
 ja kuinka he voisivat leikkiä sillä
 yhdessä... Sitten Emma kuulee isän
 äänen ja havahtuu ajatuksistaan. Hän
 tajuaa, että Saara on kuollut, ja häntä
 hävettää olla niin iloinen.

Astuessaan sisään Emma huomaa isän seisovan keittiön ovella ja piilottaa vikkellästi kutsukortin selkäänsä taakse. Isä kuitenkin huomaa kortin ja Emman surullisen ilmeen. Isä lukee kortin ja kysyy Emmalta, miksi hän näyttää niin surulliselta. Kierrellen ja kaarrellen Emma saa sanottua isälle, ettei hän voi olla iloinen ja mennä syntymäpäiville, koska Saara on kuollut. Isän mielestä Emma voi hyvin mennä juhliin.

Isä selittää, että Emma voi olla myös iloinen, vaikka onkin välillä surullinen.

Emmastat tuntuu hyvältä, ja hän on niin innoissaan lähestyvistä syntymäpäivistä, että voisi juosta ympäri taloa ja heitellä kärrynpyöriä. Emma pinkaisee yläkertaan etsimään juh lamekkoaan. Hän avaa kaapin ovet sepposen selälleen ja löytääkin heti etsimänsä. Kaapissa roikkuu kaksi vaaleanpunaista røyhelömekkoa. Pienempi mekoista on Emman, ja hieman isompi Saaran. Emma sovittaa mekkoa ylleen, mutta huomaa, että se on jo jäänyt hänelle liian pieneksi. Emma arvelee, että Saaran mekko olisi hänelle juuri sopiva. Emma kippaisee äidin luo ja kysyy, voiko lainata Saaran mekkoa. Samalla hän tulee ajatelleeksi, että mitä jos Saara tarvitseekin vielä mekkoa ja kysyy sitä äidiltä. Äiti haluaa Emmaa ja kertoo, ettei Saara voi tulla takaisin, vaikka he niin toivoisivatkin. Emma ihmettelee, että missä Saara sitten on. Äiti vastaa, ettei tiedä, mutta uskoo, että Saara on turvassa ja hänellä on hyvä olla. Emma kuvittelee, kuinka Saara nauraa ja hyppii hyppynarua.

Emma huomaa yhtäkkiä riisuessaan mekkoa, ettei Saaran koru ole enää hänen ranteessaan. Kun Saara kuoli, Emma halusi pitää yhden Saaran koruista muistona. Hän on pitänyt sitä siitä asti aina kädessään. Nyt koru on hukassa, ja Emmaa harmittaa. Emma pyörii ympäri taloa kuin pyörremyrsky. Hän ryömii sohvien, sänkyjen ja pöytien alla, mutta löytää vain Osku-koiran piilottamia luita. Hän myllää vaatekaapit niin, että vaatteita sinkoilee ympäriinsä. Hän kääntää matot ympäri, mutta löytää vain viiden

sentin
kolikon
ja sukeltaa
pyykkikoriin
niin vauhdikkaasti,
että meinaa pudota
sinne kokonaan.
Emma kurkistaa jopa
pakastimeen, mutta sieltä
ei löydy kuin veljen vanha
villasukka. Korua ei tunnu
löytyvän. Harmitus muuttuu kiukuksi,
ja Emmaa alkaa suututtaa. Hän on niin
vihainen, että hänestä tuntuu kuin olisi
syönyt lohikäärmeen ja voisi syökseä tulta.
Emma on vihainen kaikille. Hän on vihainen
itselleen, koska on hukannut Saaran korun.
Emma on vihainen myös Saaralle, koska Saara on
kuollut eikä voi auttaa häntä korun etsimisessä.

Emma käpertyy sohvan nurkkaan mököttämään ja rutistaa Kalle-nallea sylissään. Usein kun Emmalla on paha mieli, hän kuiskuttelee nallen korvaan ja kertoo sille murheistaan. Joskus Emmasta tuntui siltä, että sisken kuolema oli hänen syytään. Kun he riitelivät ja Emma oli vihainen Saarelle, hän toivoi, ettei Saaraa olisi olemassakaan. Emma on kuitenkin varma siitä, että Saaran kuolema oli onnettomuus eikä hänen vikansa. Jokaisella voi joskus olla ikäviä ajatuksia toisista, ja Emma tietää, ettei pelkästään niitä ajattelemalla voi aiheuttaa pahoja asioita. Kalle-nalle on samaa mieltä.

Illalla Emmalla on jo parempi mieli ja hän istuu keittiössä syömässä kerrosvoileipää ja juomassa kaakaota. Emma osaa tehdä maailman parhaita kerrosvoileipiä, joihin tulee tonnikalaa, tomaattia, suolakurkkua ja paljon muita salaisia aineksia. Tänä iltana Emma on tehnyt leivän myös Tommille, mutta Tommi vain kiukuttelee eikä suostu syömään iltapalaa yhdessä muiden kanssa. Isä on juuri tulossa pöytään, kun hän laittaa tohvelit jalkaan ja alkaa pomppia hullun lailla yhdellä jalalla. Saaran korun arvoitus on ratkennut.

Aamulla Emma herää siihen, että Osku-koira vetää peiton pois hänen päältään ja nuolee hänen naamaansa. Emma nousee ylös ja kipittää äidin ja isän makuuhuoneeseen. Äiti on jo hereillä ja katselee valokuvia. Emma hyppää äidin viereen peiton alle. Yhdessä he katselevat kuvia Saarasta ja muistelevat edellisesän mummolareissua. Äidille tulee surullinen mieli, vaikka muistot ovat mukavia. Emma näkee kyyneliä äidin silmissä ja häntäkin alkaa itkettää. Emma kuiskaa äidin korvaan, että hänelläkin on ikävä Saaraa. Emma ja äiti loikoilevat sängyssä vielä pitkään ja pelaavat Kimbleä. Emmasta on mukava pitkästä aikaa tehdä asioita yhdessä äidin kanssa. Huomenna he aikovat lähteä yhdessä rannalle.

Myöhemmin Emma innostuu piirtämään kuvan hänestä ja Saarasta rannalla rakentamassa isoja hiekkalinnoja.

Saaran syntymäpäivänä koko perhe menee käymään Saaran haudalla. Edellisenä syntymäpäivänään Saara sai lahjaksi koiranpennun. Emmakin muistaa, kuinka pentu hyppäsi pöydälle ja sai kakusta kermavaahtoa kuonoonsa. Hän muistaa myös kuinka pentu tapitti Saaraa nappisilmillään ja nuolaisi Saaran nenänpäätä. Juttu naurattaa Emmaa ja Tommia, ja Emma huomaa, että äitikin hymyilee. Emma miettii, ettei ikävä tunnu enää niin pahalta ja surukin alkaa jo helpottaa.

Ohjeita kirjan lukemiseen

Kirja on suunnattu lapsille, jotka ovat kohdanneet surua ja kuolemaa tai haluavat muuten vain keskustella siitä. Kirja toimii myös apuvälineenä vaikean aiheen käsittelyssä.

Kirjan kautta lapsen on helppo ottaa etäisyyttä vaikeaan asiaan ja omiin tunteisiinsa. Lapsi myötäelää kirjan henkilöiden kautta ja samaistuu helposti kirjan hahmoihin löytäessään yhtymäkohtia kirjan tapahtumien ja oman elämänsä välillä. Kirjassa kuvatut tapahtumat viestittävät lapselle, että hänen tunteensa ovat oikeutettuja ja lapsi ja hänen kokemuksensa ovat aikuiselle tärkeitä. Kirja esittelee erilaisia toimintamalleja ja auttaa näin lasta löytämään omia voimavarojaan surusta selviytymiseen.

Lapselle olisi hyödyllistä lukea ääneen, vaikka lapsi osaisikin jo lukea itse. Ääneen luettaessa lapsella on mahdollisuus keskittyä paremmin kuulemaansa ja pohtia sen merkitystä. Yhteiseen lukuhetkeen tulisi varata riittävästi aikaa, jotta lapsella on tarpeeksi aikaa miettiä kuulemaansa, esittää kysymyksiä ja keskustella aiheesta.

Kysymyksiin ja keskustelunaiheisiin on koottu sellasia asioita, joista olisi hyvä keskustella yhdessä lapsen kanssa. Kysymysten loppuun on laitettu sivunumerot, joihin kysymys liittyy. Kirjan avaaminen tästä kohdasta helpottaa lasta palauttamaan tilanteen mieleensä. Lapsen esittämiin kysymyksiin vastaaminen ja lisäkysymysten esittäminen edistävät keskustelua ja auttavat lasta saamaan paremmin kosketuksen itseensä ja omiin tunteisiinsa. Lapsen on usein helpompaa puhua kirjan hahmojen kautta ja esittää omat kokemuksensa kirjan hahmojen kokemuksina. Aikuisen tulisikin suhtautua tähän hienovaraisesti eikä patistaa lasta puhumaan minä-muodossa.

Kysymyksiä keskustelun tueksi

Mikä Emman perheessä on muuttunut? (s. 3)

Mitä luulet, miltä Emmasta ja Tommista on tuntunut, kun Saara on kuollut? (s. 4-5)

Muistatko, miksi Emma ei näytä syntymäpäiväkutsua isälle? (s. 6-7)

Muistatko, mitä isä sanoo Emmalle? (s. 7)

Miksi Emma ei ole varma siitä, voiko lainata Saaran mekkoa? (s. 8)

Mitä luulet, että kuoleman jälkeen tapahtuu? (s. 8)

Miksi Emma luuli ennen, että Saaran kuolema oli hänen vikansa? (s. 12)

Jos olisit Emma, mitä olisit piirtänyt? (s. 14)

Mitä Emma huomaa kirjan lopussa? (s. 16)

Kuka voisi lohduttaa Emmaa, kun hän on surullinen?

Mikä voisi auttaa Emmaa selviytymään surussa?

Mitä haluaisit sanoa Emmalle tai Tommille?

Entä isälle tai äidille?

